

‘Schrijvend er zijn voor een dierbare ander’

De functie en zin van woorden op papieren blaadjes in de kunstboom
van het Stiltecentrum Maastricht UMC+

Scriptie ter verkrijging van de graad “Master of Arts” in de filosofie
Radboud Universiteit Nijmegen
Specialisatie Geestelijke Verzorging

Auteur	Wouter Stronkhorst
Studentnummer	S1012965
Aantal woorden	14244
Scriptiebegeleider	Dr. Michael Scherer - Rath
Tweede lezer	Dr. Frans Savelkoul

Hierbij verklaar en verzeker ik, Wouter Stronkhorst, dat deze scriptie zelfstandig door mij is opgesteld, dat geen andere bronnen en hulpmiddelen zijn gebruikt dan die door mij zijn vermeld en dat de passages in het werk waarvan de woordelijke inhoud of betekenis uit andere werken - ook elektronische media - is genomen door bronvermelding als ontlening kenbaar gemaakt worden.

Nijkerk, 7 december 2021

‘Aandacht maakt alles mooier’

(Nederlandse slogan tv-commercial IKEA 2015/16)

Inhoudsopgave

Voorwoord	6
1. Inleiding	7
1.1 Bestaande rituelen, vieringen en hun alternatieven	7
1.1.1 <i>Korte geschiedenis van de pastorale zorg, geestelijke verzorging, oecumenische diensten en rituelen binnen zorgorganisatie in Nederland</i>	7
1.1.2 <i>Een nieuwe, seculiere kentering binnen de zorgorganisaties</i>	9
1.1.3 <i>Het beëindigen van de oecumenische diensten binnen het Maastricht UMC+</i>	9
1.1.4 <i>De implementatie van alternatieven binnen het Maastricht UMC+</i>	11
1.2 Opdracht, opdrachtgever en zorgorganisatie	12
1.2.1 <i>Opdracht</i>	12
1.2.2 <i>Opdrachtgever</i>	13
1.2.3 <i>Zorgorganisatie</i>	14
1.3 Probleemstelling	15
1.4 Doelstelling	15
1.5 Vraagstelling	16
1.6 Leeswijzer	16
2. Theoretisch kader	17
2.1 Verantwoording literatuurkeuze	17
2.2 Die sterke, onbewuste band tussen mens en medemens	18
2.3 Er zijn voor de ander	20
2.3.1 <i>Een eigen persoonlijke bevestiging vinden in je medemens</i>	20
2.3.2 <i>La petite bonté</i>	21
2.3.3 <i>De eigen kwetsbaarheid en die van een naaste</i>	21
2.3.4 <i>De mens is meervoud</i>	22
2.4 De excentrische positionaliteit van de mens	24
2.5 Samenvatting van de beschreven theoretische hoofdtermen	26
3. Methodologie	28
3.1 Benaderingswijze van dit onderzoek	28
3.2 Verwerving en documentatie van de blaadjes	28
3.3 Afbakening en inclusieve en exclusieve selectiecriteria	29
3.3.1 <i>Afbakening</i>	29
3.3.2 <i>inclusieve en exclusieve selectiecriteria</i>	29

3.4 Semantisch coderen	30
3.4.1 <i>Coderen op letterlijke tekstinhoud</i>	30
3.4.2 <i>Van open naar axiale codering</i>	30
3.5 Coderen op betrekkingniveau	30
3.6 Template analyse	31
3.7 Samenhang tussen hoofdtermen en hoofdcodes	32
 4. Onderzoeksresultaten	 33
4.1 De eerste empirische resultaten	33
4.1.1 <i>De 54 open codes</i>	33
4.2 De drie ontwikkelde (axiale) hoofdcodes vanuit het onderzoek	35
4.2.1 <i>Affectie</i>	36
4.2.2 <i>Hoop</i>	37
4.2.3 <i>Kracht</i>	38
 5. Discussie, conclusie, reflectie en vervolg	 41
5.1 Discussie	41
5.1.1 <i>Onderlinge verbanden tussen de drie hoofdtermen en de drie hoofdcodes</i>	41
5.1.2 <i>Onderlinge verbanden tussen de drie hoofdcodes</i>	43
5.2 Beantwoording van de onderzoeksvragen	44
5.2.1 <i>Beantwoording eerste onderzoeksvraag</i>	44
5.2.2 <i>Beantwoording tweede onderzoeksvraag</i>	44
5.2.2 <i>Beantwoording derde onderzoeksvraag</i>	44
5.3 Conclusie	44
5.4 Reflectie	45
5.4.1 <i>Reflectie op dit onderzoek</i>	45
5.4.2 <i>Reflectie op mijn rol als onderzoeker</i>	47
5.5 Suggesties voor eventuele vervolgonderzoeken	48
 6. Abstract	 49
 7. Lijst met begrippen	 50
 8. Nawoord	 51
 9. Literatuur- en bronnenlijst	 52
 10. Bijlage	 54
Alle 481 verworven blaadjes met de 447 bruikbare exemplaren	

Voorwoord

Deze scriptie is het afrondingsproduct van mijn studie voor de mastergraad die ik de afgelopen twee jaar aan de Faculteit Filosofie, Theologie en Religiewetenschappen van de Radboud Universiteit Nijmegen heb gevolgd, met als afstudeerspecialisatie Geestelijke Verzorging.

Deze scriptie omvat een onderzoek dat ik heb mogen uitvoeren in opdracht van de Dienst Geestelijke Verzorging (DGV) van het Maastricht UMC+. De leden hiervan ben ik zeer erkentelijk. In het bijzonder drs. Hans Kling, teamhoofd DGV/geestelijk verzorger, en dr. Frans Savelkoul, geestelijk verzorger, wil ik hiervoor zeer hartelijk bedanken.

Ook mijn scriptiebegeleider, dr. Michael Scherer - Rath, dank ik zeer voor zijn nimmer aflatende, optimistische, humorvolle en vooral ook bemoedigende en ter zake doende aanmoedigingen. Dit alles heeft mij gedurende het proces van onderzoeken en schrijven telkens weer gestimuleerd en gemotiveerd om mijn uiterste best te doen, ook al zat het in mijn beleving meer dan eens tegen. Al mijn docenten binnen de studierichting Theologie en Religiewetenschappen, zijn - ieder op eigen wijze - deelgenoot geweest van mijn academische vorming, tot het niveau waar ik nu sta. Zeer hartelijk dank hiervoor.

Als laatste wil ik mijn lieve vrouw Liesbeth, mijn fijne kinderen, Laurens en Veerle zeer hartelijke bedanken voor hun nimmer aflatende en ook liefdevolle support gedurende die vier theologische en religiewetenschappelijke studies die ik de afgelopen tien jaar heb kunnen en mogen volgen. Zonder dit was het mij beslist niet gelukt!

Deze masterscriptie draag ik op aan een zeer dierbaar persoon, mijn gave, grote broer Harmen, die ruim vijftig jaar geleden in het begin van de nacht van 3 op 4 april op 22-jarige leeftijd op abrupte wijze het energieke en bloeiende leven liet ten gevolge van een eenzijdig auto-ongeval.

Mijn broer en ik waren stapelgek op elkaar! Harmen was toen én is nog steeds mijn grote broer, mijn toeverlaat en mijn grote voorbeeld!

Ik mis hem iedere dag en met hart en hoofd heb ik wel duizend-en-één blaadjes aan hem geschreven!

Wouter Stronkhorst

Nijkerk, 7 december 2021

1. Inleiding

Aan het begin van deze masterscriptie leg ik graag uit waar ik mij aangaande dit onderzoek mee bezighoud.

Allereerst beschrijf ik hier de geschiedenis van pastorale zorg en geestelijke verzorging met de bijbehorende oecumenische diensten en rituelen. Om vervolgens de veranderingen van deze oecumenische diensten en rituelen in de huidige tijd aan te geven en de worstelingen die deze met zich mee hebben gebracht bij zorgorganisaties en bij de teams van geestelijke verzorgers. Ik sluit de inleiding af met alternatieven die specifiek zijn ontwikkeld voor en gericht zijn op de situatie van het Maastricht UMC+, de Dienst Geestelijke Verzorging (DGV) en haar bezoekers (patiënten, familie, naasten, passanten) van het Stiltecentrum.

1.1 Bestaande rituelen, vieringen en hun alternatieven

1.1.1 Een korte geschiedenis over pastorale zorg, geestelijke verzorging oecumenische diensten en rituelen binnen zorgorganisaties in Nederland

Na de Tweede Wereldoorlog is de pastorale zorg in Nederland sterk veranderd. Voorheen was daar de dominee of de pastoor/priester verantwoordelijk voor - als persoon van hoge statuur binnen die zorgorganisatie, meestal met een eigen werkkamer grenzend aan die van de directeur en andere hooggeplaatste stafleden. Een aantal maatschappelijke ontwikkelingen deden zich voor, met name vanaf de jaren 60, die voor een kentering zorgden:

- *Rationalisering.* Dit wil zeggen: alles moet verklaard kunnen worden. Dat betreft ook het onttoveren van begrippen, rituelen en symbolen. Alleen de functionaliteit of het nut wordt nog benoemd en niet meer die te waarderen vanuit de waardevolle, eigen dimensie.
- *Individualisering.* Hierbij identificeert de individuele mens zich niet meer met een bepaalde (religieuze, levensbeschouwelijke of sociale) gemeenschap. Het gevolg hiervan is de overgang van gemeenschap naar gezelschap. De gemeenschapszin ontbreekt.
- *Toename diversiteit.* Hierbij ontstaat behoefte aan de vervulling van een steeds groter wordende hoeveelheid persoonlijke wensen. Met als gevolg dat de eenduidigheid en structuur die de eigen kerk of zuil tijdenlang

had geboden meer en meer verdwijnt, waardoor ook traditionele waarden en normen vervagen.¹

Over deze kentering is veel geschreven met als terugkomende kenmerken: minder zondebesef, boetedoening en hel, gepaard gaande met een optimistischer mensbeeld (humanisering), waarbij die mens zich sociaal gezien op lossere wijze kan en mag bewegen (individualisering) binnen de huidige veelkleurige en multiculturele samenleving. Deze individuele mens kan naar eigen believen ook meer terecht op de zeer uitgebreide, hedendaags levensbeschouwelijke, religieuze en spirituele markt waar voor iedereen wel iets van zijn gading te vinden is.

Aan de andere kant is deze huidige, individuele mens in toenemende mate wel steeds meer aangewezen op het invullen van het eigen levensbeschouwelijk, religieus en spiritueel georiënteerde leven. Hij draagt hierbij dan ook eigen verantwoordelijkheid, ook moet hij daarbij de eventuele consequenties accepteren.^{2, 3}

Nog een verandering was er gaande. Gewijzigde strategische, tactische en operationele inzichten van zorgorganisaties in Nederland resulteerden in vele fusies tussen de onderlinge organisaties. Dit vanaf de laatste twee decennia van de vorige eeuw, een tijd waarin schaalvergroting het toverwoord was. De verschillen tussen algemene en de diverse christelijke signaturen werden steeds minder een obstakel, mede gestimuleerd door de toegenomen secularisatie.

Hierdoor kalfde het pastoraal inhoudelijke karakter van die pastorale zorg steeds meer af. Er kwam gaandeweg steeds meer behoefte aan een functionaris die in algemene zin kon voorzien in de geestelijke behoefte omtrent levensvragen en zingevingsvraagstukken bij de individuele mens. Deze gast, patiënt, verbleef noodgedwongen binnen een zorgorganisatie waar het voorgaan, verzorgen of faciliteren van oecumenische diensten ook tot het takenpakket van de geestelijk verzorger behoorde. Deze functionaris werkt overigens meestal in dienst verband.

Heitink haalt in zijn boek *Pastorale Zorg* terecht aan: *'Het pastoraat is in deze context zijn monopoliepositie op de levensbeschouwelijke markt kwijtgeraakt en*

---

¹ Goudswaard, N.B. *Geestelijke verzorging in het verleden*; Vries J.D. de. *Van gast tot huisgenoot. Beknopte geschiedenis van de geestelijke verzorging in de algemene ziekenhuizen (1969-1995)* & Rebel J.J. *Ontwikkelingen van de geestelijke verzorging in de zorg*. In Jaap Doolaard (red.). (2015) *Nieuw Handboek Geestelijke Verzorging*. Utrecht: Uitgeverij Kok. (hoofdstuk 2.1, 2.2 en 3.1).

² Heitink, Gerben. (2012). *Golfslag van de tijd. Europa's niet te stillen verlangen naar God*. Utrecht: Uitgeverij Kok. (pagina 226).

³ Ganzevoort, Ruud & Visser, Jan. (2009). *Zorg voor het verhaal. Achtergrond, methode en inhoud van pastorale begeleiding*. Zoetermeer: Uitgeverij Meinema. (pagina 19 en 41-66).

*presenteert zich vandaag in een breder verband onder de noemer van geestelijke verzorging.*⁴

1.1.2 Een nieuwe, seculiere kentering binnen de zorgorganisaties

In recente contacten die ik de afgelopen jaren met meerdere geestelijk verzorgers vanuit verschillende Nederlandse zorgorganisaties over het land verspreid heb gehad, lijkt het erop dat op dit moment weer een seculariserende golf gaande, met een tweedeling wat betreft het vieren van oecumenische diensten.

Onder de grote rivieren, met uitzondering van Zeeland, nemen deze diensten in rap tempo af; er blijkt hiervoor weinig animo meer te zijn bij patiënt, bewoner, cliënt, familie of andere bezoekers. Als gevolg hiervan worden de diensten beëindigd. Mogelijkerwijs worden de diensten vervangen door een alternatief of zelfs meerdere. Dit is afhankelijk van de visie en missie van desbetreffende organisatie, de geestelijk verzorger(s) en de doelgroep. Aan welke behoefte moet het alternatief voldoen?

Boven de grote rivieren is deze afname aanzienlijk minder. Hier worden nog wekelijks of tweewekelijks oecumenische diensten gehouden, met de geestelijk verzorger in de rol van voorganger, begeleider of facilitator. Deze oecumenische diensten hebben de structuur van een kerkdienst en zijn op verschillende oecumenische ('breed' wil zeggen: het streven naar wereldlijke religieuze eenheid, samenwerking en begrip; bij 'smal' is geen onderscheid in denominaties) leest geschoeid. Men vindt hierin de traditionele rituelen als drempelgebed, overweging, bidden voor en denken aan de medemens en de wereld, de zegen en de uitzending.

1.1.3 Het beëindigen van de oecumenische diensten in het Maastricht UMC+

Voorheen werden in het Stiltecentrum van het Maastricht UMC+ oecumenische diensten gevierd met geestelijk verzorger van de DGV als voorganger. Door de jaren heen nam de belangstelling voor het bijwonen van deze diensten sterk af en dit gold ook voor het op afstand, vanaf de diverse verpleegafdelingen, volgen ervan via het integrale ziekenhuis-tv-kanaal. Hierom is destijds door de DGV in overleg met de Raad van Bestuur besloten om deze diensten per 1 december 2017 te beëindigen.

Incidenteel wordt nog wel een dienst in het Stiltecentrum gehouden, het gaat dan om bijzondere diensten. Bijvoorbeeld de terugkerende herdenkingsdienst van overleden patiënten van de verschillende verpleegafdelingen over een afgelopen

---

⁴ Heitink, Gerben. (1998) *Handboek Praktische Theologie. Pastorale Zorg. Theologie Differentiatie Praktijk*. Kampen: Uitgeverij Kok. (pagina 13).

periode. Na het overlijden van een collega wordt op verzoek van een afdeling of een team ook wel een dienst gehouden.

Twee vragen zijn hier nu op hun plaats:

1. Verdwijnen met het beëindigen van deze oecumenische diensten ook de bijbehorende rituelen?
2. En verdwijnen met die beëindiging ook de menselijke behoefte aan al die rituelen?

Het gaat dan om rituelen die vanuit een bepaalde - al dan niet religieuze - traditie zorgdragen voor rust, voor overzicht, voor heling. Rituelen die voor de mensen dienen als ijkpunt, als herkenningspunt, om hieraan kracht en troost te ontleen. Om van hieruit weer verder te kunnen.

Rituelen om hiermee de overgang van het zorgeloze, goede leven zoals voorheen en dat wat op hen afkomt met al zijn onzekerheid, verdriet, ziekte of gemis of nu al manifest is in het eigen leven of in dat van een dierbare ander, op goede wijze tegemoet te treden, te verwerken, om weer door kunnen met het eigen leven.⁵

Rituelen die na uitvoering ervoor zorgen dat je er weer tegen kunt met hernieuwde levensmoed en levenskracht, zoals dit ook plaatsvindt aan het einde van een kerkdienst bij het uitspreken van de zegen en het wegzenden. Met nieuwe moed en kracht weer op pad kunnen en het weer een tijdje kunnen uithouden in het eigen leven en de eigen leefwereld.

Cor Daemen associeert het begrip ritueel met viering.⁶ Waarbij het uitvoeren of voltrekken van een ritueel of rituelen een viering kan zijn. Rituelen als vaste handelingspatronen die steeds herhaald worden. Verderop schrijft Daemen hierover: *Rituelen hebben in het leven van ouderen verschillende functies. Ze helpen bij het ordenen en het uiten, verwerken en integreren van gevoelens, emoties, herinneringen en ervaringen. Ze brengen communicatie op gang en houden die gaande: communicatie met zichzelf, met de ander, met God.*⁷

Waar Daemen het hier heeft over 'ouderen' en 'katholiek (in de titel van de paragraaf)', geldt dit in mijn visie in zekere mate voor alle andere leeftijdscohorten en niet alleen voor de rooms katholieke gelovige medemens, maar ook voor al die andere religieuze en niet-religieuze medemensen. Rituelen zijn tot dienst van

---

⁵ Van Gennep, Arnold. (2019, 2^e editie) *The Rites of Passage. With a New Introduction by David I. Kertzer*. Chicago & London: The University of Chicago Press.

⁶ Daemen, Cor. (2015) *Vieringen en bezinning met ouderen vanuit katholiek perspectief*. In Jaap Doolaard (red.). *Nieuw Handboek Geestelijke Verzorging*. Utrecht: Uitgeverij Kok. (hoofdstuk 13.5.1, pagina 545).

⁷ Idem (pagina 546)

ieder mens en hebben in mijn optiek voor iedereen wel een bepaalde - veelal belangrijke en essentiële - functie.

Een wezenlijke achteraf-vraag is hier: Mag je al die - belangrijke en essentiële - rituelen waar klaarblijkelijk veel behoefte aan is, wel van mensen afnemen?

1.1.4 De implementatie van alternatieven binnen het Maastricht UMC+

Deze scriptie richt zich op het alternatief van het beschrijven en ophangen van papieren blaadjes in het Stiltecentrum, die daar met nog twee andere alternatieven door de DGV zijn ontwikkeld en geïmplementeerd nadat de oecumenische diensten ter plekke waren beëindigd.

Zoals ik hierboven al aangaf, worstelen of worstelden zorgorganisaties met die progressieve afname in belangstelling voor het bijwonen van de oecumenische diensten. Daarnaast met wat er dan als eventueel alternatief voor moet komen. Dit gold enige jaren geleden ook voor de DGV.

Na het beëindigen van de diensten, was de DGV druk zoekende naar een vervangend alternatief. Hierover is lang nagedacht en gesproken. Uiteindelijk zijn uit deze denk- en praatsessies drie alternatieven ontstaan, uitgewerkt en uitgevoerd in het Stiltecentrum. Het zijn:

1. Een digitaal gedachtenboek. Dit is een mogelijkheid om via de website van het Maastricht UMC+ teksten in te voeren en te uploaden. Teksten die daarna verschijnen op een doorlopend lcd-scherm, opgehangen in het Stiltecentrum.
2. Een blanco (onbedrukte) noveenkaars. Hierop kan men een eigen tekst schrijven en binnen het Stiltecentrum gedurende negen dagen en nachten laten branden.
3. Ten slotte stukjes papier, in de vorm van boomblaadjes. Deze kunnen beschreven worden met een eigen tekst en vervolgens opgehangen aan een kunstboom.

Een interessant detail is dat alle drie de alternatieven een grote, gemene deler hebben, een soort rode draad. Alle drie vertegenwoordigen ze dat wat in iemands gedachten opkomt, om deze gedachte daarna vast te leggen. Het gaat hier om het denken van een mens aan een dierbaar medemens, die zich vanwege een kwetsbare situatie in het ziekenhuis bevindt, of al dan niet in het ziekenhuis is overleden. Door als mens te denken aan je dierbare medemens zoek je contact met hem, wil je er voor die ander zijn, in zijn kwetsbaarheid en zoek je contact waarmee je

kracht, hoop en/of troost naar die ander probeert over te brengen. Door deze gedachte digitaal of met pen of stift vast te leggen, worden dit instrumenten daartoe. Het vastleggen van die gedachte kan tevens als een ritueel worden beschouwd. Daar waar de rituelen van de oecumenische diensten zijn verdwenen, komen er bewust of onbewust andere rituelen voor in de plaats. De mens maakt hier klaarblijkelijk zijn eigen rituelen of krijgt de faciliteiten aangereikt om zich die rituelen eigen te maken. Hiermee wordt voldaan aan een basaal menselijke behoefte. Om op deze wijze de hierboven beschreven behoefte aan rust, overzicht, heling, ijkpunt, kracht- en troostbron, goede verwerking van ziekte, verdriet of gemis, erweer-tegenaan-kunnen te bewerkstelligen ten gunste van het eigen leven en eventueel in het leven van die dierbare ander.

Het in deze masterscriptie beschreven onderzoek spitst zich toe op het derde alternatief: De implementatie hiervan vond plaats op 26 november 2019 door het feestelijk plaatsen en in gebruik nemen van de kunstboom in het Stiltecentrum. De boom is ontworpen door een plaatselijke kunstenares. De bijbehorende blanco blaadjes en een balpen liggen op de eraanstapende kathedraal.

1.2 Opdracht, opdrachtgever en zorgorganisatie

1.2.1 Opdracht

In mei 2020 deed Hans Kling, teamhoofd DGV, via een e-mail het verzoek tot het uitvoeren van een onderzoek naar de beschreven blaadjes die aan de kunstboom worden gehangen. De centrale vraag is: *‘Wat wordt zoal door de bezoekers aan het Stiltecentrum op de kaartjes geschreven?’*

Deze e-mail werd hierna door een van de vakdocenten doorgestuurd en onder de studenten van de master Geestelijke Verzorging van de Radboud Universiteit verspreid en hiermee ook onder mijn aandacht gebracht.

Per omgaande heb ik toen contact gezocht met het teamhoofd DGV en hebben wij een kennismakingsgesprek op locatie in Maastricht gepland. Na deze kennismaking heb ik volmondig *‘ja’* gezegd op het uitvoeren van dit onderzoek en aansluitend heb ik alle tot dan toe beschreven blaadjes die aan de kunstboom hingen en in opslag bewaard lagen gefotografeerd, om deze op een later tijdstip te documenteren. Op dat moment waren dat in totaal 481 blaadjes; het betreft hier de periode 26 november 2019 tot 6 juni 2020.

Door deze *beschreven-blaadjes* kreeg ik ook goede en praktische voeling met het onderwerp, omdat ik door dit onderzoek tevens mijn stageadres kreeg voor de

master Geestelijke Verzorging voor de periode 1 september 2020 tot 1 februari 2021. Deze stageperiode heb ik zowel zeer leerzaam als ook zeer prettig ervaren!

1.2.2 Opdrachtgever

De DGV binnen het Maastricht UMC+ bestaat uit acht medewerkers: het teamhoofd geestelijke verzorging/tevens geestelijk verzorger, zes geestelijk verzorgers en een secretaresse. Samen verdelen zij 6,5 fte. De DGV is gehuisvest op de eerste etage in twee naast elkaar gelegen kantoren nabij het Stiltecentrum en de centrale ziekenhuisentree.

Wat betreft de missie van de DGV kent zij drie academische taakvelden waarop zij zich richt en waarbinnen zij ook participeert:

1. Patiëntenzorg

De DGV ziet het als haar hoofdtak om aan te sluiten bij het existentiële, religieuze, of levensbeschouwelijke domein van de patiënt en/of de naaste. Het nabij zijn en hen begeleiden en ondersteunen bij zingevingsvraagstukken die vaak bij patiënten en/of hun naasten ontstaan door een (acute) ziekenhuisopname. Met hierna het besef van onzekerheid, controleverlies en het mogelijke niet meer volledige herstel of zelfs mogelijk afscheid te moeten nemen van het leven en van de dierbare naasten. Dit geldt tevens omgekeerd voor die directe naasten.

2. Ethiek en Advisering

Daarnaast biedt de DGV op verzoek begeleiding en ondersteuning bij ethische vraagstukken op afdelingsniveau bijvoorbeeld. Ook kan de Dienst advies en begeleiding geven bij samenwerkingsvraagstukken, op welk niveau dan ook.

3. Onderwijs en Onderzoek

Twee geestelijk verzorgers verzorgen namens de DGV de colleges medische en zorgethiek aan derdejaars geneeskunde studenten van de Maastricht University. Ook is een geestelijk verzorger parttime werkzaam als docent voor de werkcolleges Spiritualiteit en Spirituele Counseling ten behoeve van de master Geestelijke Verzorging aan de Radboud Universiteit in Nijmegen.

Het in deze scriptie beschreven onderzoek richt zich op het beschreven taakveld *Patiëntenzorg*.

1.2.3 Zorgorganisatie

Het Maastricht Universitair Medisch Centrum bestaat uit twee samenwerkende onderdelen:

- Het Academisch Ziekenhuis Maastricht (AZM);
- De Faculty Health, Medicine & Life Sciences van de Maastricht University (FHML).

Deze samenwerking resulteert in een universitair opleidingsziekenhuis, het Maastricht UMC+, waarbij de '+' staat voor het zich toeleggen op preventie, vroegdiagnostiek en het vaststellen van risicofactoren.

Het Maastricht UMC+ heeft de functie van een algemeen ziekenhuis met een universitaire status met hierdoor een uitgebreid en hoogwaardig behandelingspakket van uiteenlopende specialismen. Het zorgaanbod van het Maastricht UMC+ komt overeen met het reguliere zorgaanbod van een algemeen (streek)ziekenhuis, met hierbinnen de diverse opleidingsmogelijkheden tot specialist. Het Maastricht UMC+ is daarbij het enige UMC in Nederland dat hierbij de academische- en de streek-ziekenhuisfunctie combineert⁸.

Als UMC heeft het een topklinische functie verdeeld over drie aandachtsgebieden:

1. De kliniek, met hier, onder andere, de hoogcomplexere zorg-, verpleeg- en behandelvormen;
2. Onderzoek, de wetenschappelijke component;
3. Onderwijs en opleiden, opleiden van medische studenten tot basisarts.

Het Maastricht UMC+ wil zich zowel op nationaal als op internationaal binnen een aantal zorg- en behandelingsgebieden onderscheiden: *pulmonologie, hart en vaatziekten, oncologie, neurologie, neurochirurgie en psychiatrie*. Zij streeft hierin een toppositie na, zowel in patiëntenzorg als in het bijbehorende wetenschappelijk onderzoek en in het onderwijs en opleiden.

Daarnaast vinden binnen de diverse medische disciplines ook samenwerkingsverbanden plaats met de Universiteitsziekenhuizen in Aken en Brussel. In het Maastricht UMC+ worden dan bijvoorbeeld de onderzoeken en de voorbereiding gedaan, terwijl nadien in Aken of Brussel de verdere behandeling, ingreep of operatie plaatsvindt, of omgekeerd waarbij de uitvoering in het Maastricht UMC+ plaatsvindt.

---

⁸ https://heritage.mumc.nl/Media/Afbeeldingen/ebooks/jaarbrochure_Maastricht_UMC_voor%20een_gezond_leven/index.html (corporate brochure). (4 oktober 2021)

Het Maastricht UMC+ heeft 715 klinische bedden, waarvan 60 ICU-bedden, 10 Kinder-ICU-bedden en 23 Neonatologie-ICU-bedden. Jaarlijks worden er gemiddeld 22.000 patiënten klinisch verzorgd, verpleegd en behandeld, met een gemiddelde, klinische ligduur van 7,2 dagen. Deze enorme klus wordt op directe of indirecte wijze door ongeveer 8200 medewerkers geklaard⁹.

Het Maastricht UMC+ is een vrij recent en nieuw ontstaan academisch ziekenhuis. Het is ontstaan vanuit het Maastrichtse St. Annadal Ziekenhuis en in 1986 in gebruik genomen. De rijke ontstaansgeschiedenis van deze ziekenhuizen loopt zelf terug tot de 10^e eeuw toen, op verzoek van de Franse koningin, het kapittel van Servaas op het Vrijthof het Sint-Servaasgasthuis stichtte. Als een gasthuis voor de Franse bedevaartgangers die het graf en relieken van de heilige Servaas bezochten, en waarbij het gasthuis tevens - in het kader van de armenzorg - een functie als ziekenhuis had.

Het Maastricht UMC+ is sinds 1986 gevestigd ten zuiden van Maastricht in de wijk Randwijk, aan oostelijke zijde direct gelegen aan de autosnelweg A2, en aan westelijk zijde iets verderop gelegen aan de Maas, met vanuit de westelijke hoofdingang uitzicht op de Sint Pietersberg en de - inmiddels niet meer productieve - ENCI-delfplaats en -fabriek.

1.3 Probleemstelling

Binnen het Maastricht UMC+ bestaat sinds 26 november 2019 de mogelijkheid om als bezoeker (patiënt, familie, naaste, passant) van het Stiltecentrum een papieren blaadje te beschrijven met een eigen tekst, om vervolgens dit blaadje op te hangen aan de daar aanwezige kunstboom.

Vooralsnog was het onduidelijk wat er zoal op deze blaadjes wordt geschreven, wat hierbij de motieven van de schrijvers zijn en op wie dit schrijven betrekking heeft.

1.4 Doelstelling

Het doel van dit onderzoek is tweeledig. Het eerste is inzicht krijgen in wat er inhoudelijk aan tekst op de blaadjes wordt geschreven, refererend aan de vraag van de opdrachtgever. Doel twee is om op een interpretatieve wijze inzicht te

---

⁹ <https://www.mumc.nl/over-mumc/maastricht-umc-cijfers> (4 oktober 2021)

verkrijgen vanuit welk motief de schrijver geschreven heeft en op wie dit schrijven betrekking heeft.

1.5 Vraagstelling

Voor dit onderzoek heb ik uiteindelijk drie onderzoeksvragen geformuleerd.

De eerste onderzoeksvraag is ontwikkeld en geformuleerd op basis van de inhoudelijke vraag van de opdrachtgever en spitst zich toe op het eerste doel.

De twee opvolgende onderzoeksvragen zijn ontwikkeld en geformuleerd vanuit een iteratief denk- en onderzoeksproces, naar aanleiding van het open en axiaal coderen van de teksten op de blaadjes en de opgemerkte noties van motivatie en/of betrekking gedurende het onderzoeksproces. Ze zijn toegespitst op het tweede doel.

De geformuleerde onderzoeksvragen zijn:

1. Wat schrijven de bezoekers van het Stiltecentrum inhoudelijk aan teksten op de papieren blaadjes?
2. Wat zijn hierbij hun motieven?
3. Op wie heeft dit schrijven betrekking?

1.6 Leeswijzer

Deze masterscriptie is hierna als volgt opgebouwd. In hoofdstuk twee beschrijf ik de theoretische concepten die vanuit de literatuur door mij zijn bestudeerd en verder ontwikkeld. Hoofdstuk drie wijdt zich aan de analytisch, kwalitatieve onderzoeksmethode, het bijeenbrengen, de verwerking van en het open en axiaal coderen van het onderzoeksmateriaal (de beschreven blaadjes), met de afbakening en de inclusieve en exclusieve selectiecriteria die hierbij van toepassing zijn. In hoofdstuk vier presenteer ik de onderzoeksresultaten op basis van een analyse. In hoofdstuk vijf geef ik de onderlinge verbanden weer die ik vanuit dit onderzoek heb geconstateerd. Hierna worden de onderzoeksvragen beantwoord. Vervolgens trek ik een conclusie en is er een reflectie op het onderzoek en op de rol van mijzelf als onderzoeker. Dit hoofdstuk wordt afgesloten met de presentatie van enkele potentiële vervolgonderzoeken. Daarna volgt een literatuur- en bronnenlijst, een begrippenlijst en een bijlage met alle 481 verworven papieren blaadjes met de 447 bruikbare blaadjes.

2. Theoretisch kader

In dit hoofdstuk beschrijf ik de vanuit de literatuur verworven theoretische concepten die hier als kader en hoofdtermen dienen ten behoeve van het onderzoek.

2.1 Verantwoording literatuurkeuze

Voor dit onderzoek ben ik allereerst vanuit een gerichte literatuurstudie op zoek gegaan naar theoretische concepten om hiermee de relatie tussen mens en medemens, en dan met name vanuit een filosofisch, filosofisch-antropologische en theologische visie, te onderbouwen. Met als reden dat het beschrijven van een papieren blaadje met bijbehorend motief en/of betrekking van betekenis is op hoe de mens en zijn medemens met elkaar omgaan en dat dit op een filosofische, filosofisch-antropologische of theologische wijze kan worden geduid, verhelderd en mogelijk ook kan worden verklaard. Vooralsnog is het onduidelijk wat hiervoor de redenen zijn zoals in de probleemstelling is beschreven.

De bestudeerde literatuur kan hierbij helpen. Deze literatuur heb ik aangevuld met theoretische inzichten die ik heb verworven uit bestudeerde literatuur gedurende mijn eerdere studies of vanuit persoonlijke interesse.¹⁰

Tot deze literatuur ben ik gekomen, omdat de theorieën die aan deze boeken ten grondslag liggen in mijn visie getuigen van drie belangrijke levenswaarden: medemenselijkheid, sociaal engagement en wederkerigheid. Voor mijzelf zijn dit drie zeer belangrijke levenswaarden om vanuit te handelen, zowel privé als beroepsmatig.

Als sociaal bewogen mens zijn deze drie levenswaarden van essentieel belang, zonder zou ik namelijk vervallen tot een gevoelloos en harteloos mens, tot een zombie of robot. Vanuit de beroepsstandaard van de Vereniging van Geestelijk Verzorgers (VGVZ) staan deze drie levenswaarden, in min of meer woorden van gelijke strekking omschreven, als belangrijke competenties van een geestelijk verzorger. Hier staat vermeldt: *‘De levensbeschouwelijke competentie wordt om-*

---

¹⁰ Eerder gelezen literatuur die ik vanwege studie of bij toeval heb gelezen/bestudeerd, en mij nadien de praktische strekking ervan duidelijk wordt en hiermee ook toepasbaar wordt op de situatie waarin ik mij op dat moment bevind. De boeken van respectievelijk Althuis en Sarot heb ik vanuit persoonlijke interesse gelezen en achteraf gezien blijken zij voor mij van grote waarde te zijn bij het schrijven van deze masterscriptie.

*schreven als: “het vermogen om het verhaal van de cliënt in zijn religieuze of levensbeschouwelijke implicaties te kunnen verstaan en het vermogen om deze doorleefd in verband te brengen met diens eigen levensoriëntatie.”*¹¹

Anderzijds is deze literatuur ook gekozen vanuit de twee andere alternatieven die de DGV heeft uitgewerkt en geïmplementeerd: het digitale gedachtenboek en de noveenkaars. Daar waar met behulp van de Maastricht UMC+-website een gedachte als tekst kan worden geüpload of een gedachte op een blanco noveenkaars kan worden beschrijven.

Het beschrijven van een papieren blaadje met het erna ophangen is een soortgelijk fenomeen. Hier wordt ook een gedachte als tekst opgeschreven. Daar waar iemand denkt aan een dierbare naaste die zich meestal in een penibele of zorgelijke situatie bevindt of bij het gemis van een dierbare.

De door mij bestudeerde literatuur geeft hier de centrale en sociale aspecten weer tussen mens en medemens binnen het aanbod, het domein, de functie en de reikwijdte van de geestelijk verzorger.

In de drie volgende paragrafen worden de volgende drie theoretische concepten beschreven: *Die sterke, onbewuste band tussen mens en medemens; Er zijn voor de medemens; Zich kunnen inleven in de medemens*. Om in een gevorderd stadium van dit onderzoek gebruik te kunnen maken van deze theoretische concepten met de erdoor verworven inzichten en verbanden.

2.2 Die sterke, onbewuste band tussen mens en medemens

Ook al lijkt dit niet direct het geval, ook al gezien hoe mensen in het dagelijks leven met elkaar omgaan, toch blijkt tussen die mens en medemens vaak een sterke, onzichtbare en onbewuste binding aanwezig te zijn. Met name tussen dierbaren onderling is dit vaak op een zeer krachtige en onbewuste wijze aanwezig en dan met name ten tijde van nood of crisis. De Britse theoloog Hick verwoordt dit in zijn boek *The Fifth Dimension* met de passage: ‘... a deep mutual commitment and caring for another’.¹²

---

¹¹ VGVZ. (2019) *Beroepsstandaard geestelijk verzorger 2015*. Amsterdam: Uitgave in eigen beheer. (pagina 39)

¹² Hick, John. (2013). *The Fifth Dimension, An Exploration of the Spiritual Realm*. London: One World Publications. (pagina 30).

Klaarblijkelijk hebben mensen met elkaar toch een sterke wederkerige en onderlinge band in het zorgdragen voor elkaar, ook al doet de alledaagse blik erop dit niet gelijk vermoeden.

De eerste vraag die nu opkomt is of dit voor elkaar zorgdragen vanuit die sterke, onbewuste band alleen speelt wanneer hiervoor een gegronde reden is, bijvoorbeeld ten tijde van ziekte, crisis of verlies en dat onze alledaagse huis-tuin-en-keuken beslommeringen hiervoor onvoldoende reden zijn en hieronder niet worden geschaard?

Is het dan een gemis of jammer te noemen dat een mens niet openstaat voor die dagelijkse beslommeringen van zijn naaste medemens?

Of is er hier mogelijk sprake van een humaan filter dat pas in werking treedt en iets doorlaat op het moment dat hiervoor wel een gegronde reden (crisis, ziekte, verlies) is, om op deze wijze die individuele mens te beschermen tegen een overlading van al die alledaagse zorgen van medemensen? Om hiermee te voorkomen dat die individuele mens niet 'verdrinkt' in die continue stroom van externe, dagelijkse beslommeringsprikkels?

In mijn visie is dit filter wel degelijk in de individuele mens aanwezig en dan niet alleen op een fysieke en/of mentale wijze, maar ook op een ethische wijze. Dit filter is namelijk ook onderhevig aan en wordt gevormd door de eigen morele standaard in samenspraak met de morele standaard van het micro-, meso- en macro-milieu waarbinnen deze individuele mens zich begeeft. En aan deze morele standaarden schort helaas nog wel het een en ander in de huidige tijd.

Wat hierbij bijzonder en zeker noemenswaardig is om te vermelden, is het volgende dat Hick in zijn boek *The Fifth Dimension* beschrijft: '*...the expression of which daily life is compassion (feeling with and for others) and love*' en '*We are all linked a deep unconscious level in a universal network in which our thoughts, and even more our emotions, are all the time affecting others, as others are in turn affecting us.*'¹³

Dat een blaadje wordt beschreven (betrekkingsniveau), is hier van een hogere orde dan *wat* er wordt geschreven (de letterlijke tekst, inhoudsniveau). Tevens is er sprake van dat diepe, onbewuste netwerk dat een affectief effect heeft op die dierbare naaste, zoals die dierbare naaste dit omgekeerd ook (onbewust) op mij zal hebben.

---

¹³ Hick. *The Fifth Dimension. An Exploration of the Spiritual Realm*. London: One World Publications. (pagina 36).

2.3 Er zijn voor de ander

Een bekend fenomeen in Oost-Nederland is *Noaberschap*. Dit houdt in dat je er voor je naaste bent wanneer dat nodig is, zonder dat je hiervoor bij elkaar de deur platloopt of dat je hiervoor een vriendschapsband moet hebben. Dit fenomeen kan zich op allerlei manieren manifesteren: agrariërs die elkaar helpen om de oogst op tijd binnen te halen, de burens vanwege een ernstig voorval van warm eten voorzien, de buurjongen die je onderweg tegenkomt met een lekke fietsband naar zijn bestemming brengen, enz.

Hulp bieden aan de ander daar en wanneer nodig, dit heeft, denk ik, veel raakvlakken met de gelijkenis van *De Barmhartige Samaritaan*.¹⁴ Er op een onvoorwaardelijk wijze zijn voor je medemens wanneer dit nodig is, en niet eerst gaan vragen of die hulpbehoevende ander wel bij de juiste kerk, vereniging, politieke partij of club zit, maar die hulp bieden die op dat moment nodig is of door de ander naarstig wordt verlangd. Deze bijzondere gewoonte is jammer genoeg niet meer zo vanzelfsprekend in de rest van Nederland.

Om dit *er zijn voor een ander* en hiermee iets voor je medemens betekenen te onderbouwen, heb ik hierover een aantal theorieën bestudeerd.

2.3.1 Een eigen persoonlijke bevestiging vinden in je medemens

In het boek van Althuis wordt een uitspraak van Levinas aangehaald: *‘De mens is continu onzeker over zichzelf maar kan een bevestiging vinden in het ‘zijn voor de ander’.* *De mens vormt zichzelf door er voor de ander te zijn. Daarin kan de mens zijn identiteit, die nooit af is, bevestigd vinden.*’¹⁵ Deze tekst heeft mij flink aan het denken gezet in relatie tot het schrijven van een tekst op een blaadje papier dat gericht is aan en/of betrekking heeft op een dierbare ander.

Vanuit deze uitspraak van Levinas zou ik willen stellen dat het beschrijven van zo’n papieren blaadje, gericht aan en/of betrekking heeft op een dierbare naaste (dit is het *er zijn voor een ander*), hier een tweeledige functie heeft: Ten eerste het *er zijn* voor die ander. Het er als mens zijn voor je medemens; En als tweede dit: ook het *er zijn* voor jezelf, als individu. Want zonder die ander kun je jezelf als mens niet ontwikkelen en er derhalve niet zijn.

Dit *er te zijn voor een ander* heeft een effect op de zingeving van die ander en tevens op de eigen zingeving. Als ik dit nu op mijzelf toepas dan kom ik tot het

---

¹⁴ Bijbel, Willibrordvertaling (1995, geheel herziene uitgave). *Evangelie volgens Lucas 10:25-37*. 's-Hertogenbosch: Katholieke Bijbelstichting.

¹⁵ Althuis, Albert. (2016). *Nieuwe woorden bij een oud verhaal. Een eigentijdse kijk op christelijke religie*. Gorinchem: Narratio. (pagina 37).

volgende: Door er te zijn voor de ander, ben ik er voor die ander en ben ik er tevens voor mijzelf!

2.3.2 *La petite bonté*

‘Het zijn de kleine dingen die het doen’ is een lied dat in 1972 werd vertolkt door het Nederlandstalige zangduo Saskia & Serge.¹⁶ En inderdaad, het zijn vaak die kleine, alledaagse dingen die dan toch even wat meer geur en kleur aan het eigen leven en/of dat van een ander kunnen geven. Bijvoorbeeld die liefdevolle aai over het hoofd van een naaste, een kort moment van oprechte aandacht of een glimlach of groet aan of van een passant.

Psychiater Dirk De Wachter beschrijft in zijn boek *De kunst van het ongelukkig zijn* over de menselijke kwetsbaarheid en hij schrijft hierover het volgende: ‘Ik raad graag de heel eenvoudige kleine goedheid aan – ‘la petite bonté’ zoals Levinas bedoelde. Het gaat daarbij om een vorm van engagement dat zich voltrekt tussen twee mensen, heel concreet, waarbij de een ernaar streeft de ander te helpen op een respectvolle, zelfs nederige wijze. Omdat je je realiseert dat je chance hebt dat je kunt helpen.’¹⁷

Dit engagement, die verbinding, tussen twee mensen, hoe klein of alledaags dit ook mag zijn, het is er! Hiertoe als mens de mogelijkheid (chance) hebben om hier iets voor een ander te kunnen betekenen, spreekt mij erg aan. Als mensen bezitten wij die mogelijkheid om dat kleine gebaar of die kleine handeling te kunnen uitvoeren naar die ander toe. Jammer genoeg lijkt deze manier van sociaal omgaan met elkaar steeds minder duidelijk aanwezig te zijn. Die gejaagdheid waarmee de huidige, individuele mens door zijn ogenschijnlijk maakbare carrière en planbare, dagelijkse leven stormt, geeft hiervoor geen tijd en oprechte aandacht meer!

2.3.3 *De eigen kwetsbaarheid en die van een naaste*

Het zou zo maar kunnen zijn dat die *Barmhartige Samaritaan* vanuit de gelijkenis uit *Het Evangelie volgens Lucas* voor deze beschreven situatie ooit zelf afhankelijk is geweest van noodzakelijke hulp van een naaste. Dat hij hiervoor zeer dankbaar is geweest en hierdoor vanuit zijn eigen kwetsbaarheid de kwetsbaarheid van de ander en het appèl dat hiervan uitgaat is gaan zien en herkennen.¹⁸ Een praktische leerschool.

Daar waar de desbetreffende leviet en priester deze eigen kwetsbaarheid nog niet hebben mogen ervaren in hun beider leven (en hierdoor nog niet het oog hebben

---

¹⁶ Saskia & Serge. (1972). *Het zijn de kleine dingen die het doen*. Universal Music.

¹⁷ Wachter, Dirk de. (2019). *De kunst van het ongelukkig zijn*. Leuven: LannooCampus. (pagina 71).

¹⁸ Bijbel, Willibrordvertaling (1995, geheel herziene uitgave). *Evangelie volgens Lucas 10:25-37*.

voor de kwetsbaarheid en het appèl van een kwetsbare ander), omdat zij nog geen aanspraak hebben hoeven doen op die noodzakelijke hulp van een medemens; of omdat zij beiden vanuit het belang vanuit hun eigen, vooropgestelde taak of functie, zich volledig onverschillig hier tegenover opstellen - dit van ondergeschikt belang vinden.

Keij schrijft in zijn boek *De filosofie van Emmanuel Levinas* over afhankelijkheid: 'Helpen kan ik dan alleen wanneer ik mij vanuit mijn eigen kwetsbaarheid in kan leven in de kwetsbaarheid van anderen.' 'Kortom mijn kwetsbaarheid maakt helpen pas mogelijk en de kwetsbaarheid van anderen maakt helpen pas zinvol.' 'Afhankelijkheid, die uiteindelijk lijden zal betekenen, is dus een voorwaarde voor verantwoordelijkheid.'¹⁹

Hulp bieden komt kennelijk niet voor bij mensen die onkwetsbaar zijn of zich dit wanen.

Hierna beschrijft Keij nog het begrip *ethische raakbaarheid*, omdat volgens La Rochefoucauld - naar aanleiding van het hierboven genoemde en waarbij geboden hulp dan in het teken van in het eigen belang staat - terecht heeft opgemerkt: 'Achter de edelste daden schuilen vaak de onedelste motieven.' Hier is dan nog wel een belangrijke voorwaarde bij nodig: 'Ethische raakbaarheid: het gegeven dat ik gevoelig ben voor het lijden van anderen'.²⁰

Het niet onverschillig zijn ten opzichte van die ander en zijn lijden, maar realiseren dat van hieruit een appèl op mij wordt gedaan en dat ik op dit appèl reageer vanuit mijn eigen kwetsbare medemenselijkheid, niet vanuit mijn eigenbelang.

2.3.4 De mens is meervoud

De joodse theoloog en filosoof Martin Buber geeft in zijn boek *Ik en Jij (Ich und Du)* aan dat er geen sprake kan zijn van een individueel *ik* wanneer daar geen ander, geen *jij*, naast of tegenover staat.²¹

Een mens die alleen aan zichzelf en aan zijn eigen beslommeringen denkt, staat niet middenin het sociale leven. Deze mens staat wel middenin zijn eigen, egocentrische leven, maar niet in een samengeleefd leven, omringd door zijn medemens(en). Wanneer een mens geen notie (meer) neemt van zijn medemens(en) en niet (meer) het belang van die relatie(s) inziet, dan gaat het hier uiteindelijk alleen nog maar om hemzelf. Deze zichzelf isolerende mens vervalt dan in een vicieus web van egocentrisme en egoïsme. In toenemende mate wordt dit fenomeen helaas

---

¹⁹ Keij, Jan. (2009). *De filosofie van Emmanuel Levinas. In haar samenhang verklaard voor iedereen*. Kampen: Klement. (pagina 36-41).

²⁰ Idem. (pagina 37).

²¹ Buber, Martin. (2016). *Ik en Jij*. Utrecht: Uitgeverij Erven J. Bijleveld. (pagina 8).

steeds zichtbaarder in de Nederlandse maatschappij: de doorgeschoten zijde van individualisering (zie hiervoor ook de inleiding).

Daar waar in de tweede helft van de vorige eeuw massaal de verzuilde en soms ook alles bepalende en verstikkende banden met kerk, vereniging of politieke partij zijn verbroken kan dit op een goede manier doorwerken op het ontdekken en ontplooien van de eigen individuele vermogens, talenten en competenties van de individuele mens. Deze individualisering kan jammer genoeg ook naar de andere kant doorschieten en dan omslaan in egocentrisme of egoïsme, waarbij alles ten faveure van de eigen persoon of van het persoonlijke gewin is. De ander wordt hierbij alleen maar gezien als een gebruiksmiddel, of mogelijk nog erger als verbruiksmiddel, om die eigen ego-doelen hoe dan ook te verwezenlijken.

Momenteel manifesteren zich de negatieve uitwassen. Mensen lopen vast in het zoeken naar die (denkbare) verwerving van het eigen geluk, naar die (denkbare) totale maakbaarheid van het eigen leven en mogelijk ook die (denkbare) maakbaarheid van anderen. Meerdere deskundigen hebben hierover al meerdere malen hun onderbouwde mening gegeven in boeken of via multimedia en hierin de foutieve aanname van goeroes, wereldverbeteraars en zogenaamde deskundigen gefundeerd tegengesproken.^{22 23} Helaas lijken al die deskundige en gefundeerde woorden vooralsnog weinig zoden aan de dijk van het menselijke morele besef te zetten.

Daar waar goeroes, wereldverbeteraars en zogenaamde deskundigen - veelal ongehinderd door enige vorm van gedegen kennis of inzicht - hun meningen, gedachtegoed en overtuigingen via multimedia de wereld in slingeren en hier bijvoorbeeld verkondigen dat het individuele geluk van de mens een bewuste, eigen keuze is. Impliciet komt het erop neer dat mensen met weinig of geen persoonlijk geluk helaas de verkeerde, bewuste keuze(s) hebben gemaakt, hiervoor zelf verantwoordelijk zijn en dus ook de bijbehorende consequenties zullen moeten aanvaarden. De stap naar de mens als 'loser' is dan niet ver meer.

In zijn boek *Het goede leven* gaat Marcel Sarot in hoofdstuk vijf, met de veelzeggende titel: *'Mens is meervoud'* in op de individuele mens en zijn relatie tot de ander.

Sarot verwoordt deze relatie mens en medemens met een gedicht van Ellen van Wolde waaruit blijkt dat er in het klassieke Hebreeuws voor die individuele mens geen zelfstandig woord aanwezig is:

---

²² Wachter de, Dirk. (2019). *De kunst van het ongelukkig zijn*. Leuven: LannooCampus.

²³ Denys, Damiaan. (2020). *Het tekort van het teveel. De paradox van de mentale zorg*. Amsterdam: Nijgh & Van Ditmar.

God gezien in relatie tot mensen aarde, heet *JHWH*
God gezien in zichzelf, het *elohim*

Aarde gezien in relatie met mens, heet *adama*
Aarde gezien in zichzelf, heet *erets*

Mens gezien in relatie met *adama*, heet *adam*
Mens gezien in relatie tot *JHWH*, heet *enosj*
Mens gezien in relatie tot de ander, heet *ach*

Man gezien in relatie tot vrouw, heet *isj*
Vrouw gezien in relatie tot man, heet *isja*

Mens gezien in zichzelf, *komt niet voor*²⁴

Sarot reageert hierop met: *‘Welnu, het is een bekend feit dat mensen groeien onder de belangstelling en waardering van andere mensen, dat ze er behoefte aan hebben en moeilijk zonder kunnen, en dat naar mate zij er meer van ontvangen, zij het ook beter maken.’*²⁵

Met dit *beter* bedoelt Sarot zich als mens beter voelen, zichzelf als gelukkiger ervaren met zijn medemens om zich heen.

Uit die laatste zin van het hier bovenstaande gedicht komt duidelijk naar voren dat de egocentrisch of egoïstisch georiënteerde mens, zich op een dood spoor begeeft en uiteindelijk (zelf)bedrogen uitkomt. Helaas komt dit dode spoor en dat (zelf)-bedrog pas laat (vaak te laat) in beeld, waardoor het herstel ervan zeer veel inzet vereist van de (zelf)bedrogene zelf en van zijn al dan niet professionele naasten.

2.4 De excentrische positionaliteit van de mens

Mede door die eigen kwetsbaarheid, in combinatie met het appèl, dat vanuit de kwetsbaarheid van een naaste, op hem wordt gedaan en dat hierboven is beschreven, heeft de mens het vermogen in zich om zich te kunnen inleven in de actuele situatie van een ander.

---

²⁴ Sarot, Marcel. (2003). *Het goede leven. Idealen van een goed leven in confrontatie met de tragiek van het bestaan*. Zoetermeer: Boekencentrum. (pagina 136-144).

²⁵ Idem. (pagina 144).

De mens is gelukkigerwijs in staat om zich denkbeeldig in de schoenen van een ander te verplaatsen met de bijbehorende consequenties en emoties. Wanneer hij deze eigenschap niet in zich zou hebben, dan was hij als groep gedoemd als zijnde harteloze en gevoelloze zombies of robots. Zonder een greintje gevoel of inlevingsvermogen voor het wel en wee van elkaar zou de ene mens zich langs de andere bewegen.

Binnen de Geestelijke Gezondheidszorg (GGZ) komt dit wel voor als een uitzonderlijke psychiatrische stoornis: de anti-sociale persoonlijkheidsstoornis (DSM-5).²⁶ Hierbij is er sprake van het geen enkel gevoel en/of begrip kunnen opbrengen voor de ander en zijn omstandigheden, hiervoor geen inlevingsvermogen hebben, dat dan dus ook niet aangesproken kan worden.

De benaming van deze stoornis is mogelijk wat verwarrend, omdat hier het woord 'anti' (tegen) wordt gebruikt en het hierdoor lijkt alsof het een bewust uitgevoerde actie is. Toch is de lijder van deze stoornis beslist niet tegen het sociale van een ander, hij ervaart dit gewoonweg niet en kan er hierom niet op anticiperen, net als iemand die kleurenblind is en een bepaalde kleur niet ziet. Wat betreft deze persoonlijkheidsstoornis zou hier beter een 'a' (niet) van toepassing zijn, echter met a-sociaal roep ook ik weer diverse negatieve associaties en connotaties op.

Volgens de theorie van de excentrische positionaliteit is dit inlevend vermogen een extra dimensie die de mens bezit ten opzichte van een dier. Een dier leeft in absolute nabijheid tot zichzelf. Daar waar het dier is, daar is het en het dier beleeft dit ook zo. De mens daarentegen kan zichzelf op afstand zien staan, kan zichzelf buiten zichzelf waarnemen, dit is volgens Plessner de excentrische positionaliteit. Als formulering zegt Plessner: *'Excentrisch geplaatst, staat de mens daar waar hij staat, en tegelijk niet daar, waar hij staat.'*²⁷

Die excentrische positionaliteit van Plessner houdt in dat de individuele mens zich van zichzelf, van zijn eigen *ik*, bewust is; hiernaast is de mens zich ook bewust van de medewereld (Mitwelt) die hij met de andere mensen deelt.

Volgens Plessner is *'er geen aanvullend principe nodig om te begrijpen dat mensen reëel op andere mensen betrokken zijn. De mens ziet de ander als een persoon, niet omdat hij daartoe besluit op grond van een analogieredenering en hij zich inleeft in een wezen dat op hem lijkt, maar op grond van de structuur van zijn eigen wijze van bestaan. Immers krachtens zijn excentriciteit kan de mens reeds principieel een positie innemen die ook door een ander kan worden ingenomen, en juist op grond*

---

²⁶ DSM 5 (2014). Amsterdam: Boom.

²⁷ Coolen, Maarten. (2018). *De mens als excentrisch levend wezen: Helmuth Plessner*. In Frank Rebel (Red.). *Basisboek Filosofische Antropologie*. Leusden: ISVW Uitgevers. (pagina 95).

*daarvan kunnen andere mensen die feitelijk in zijn eigen omgeving voorkomen door hem als werkelijke personen worden ervaren. De medewereld wordt gedragen door deze principieel met het menselijk bestaan meegegeven mogelijkheid van wederkerige standpunten.*²⁸

Uit deze tekst springen twee bijzonderheden in het oog die van toepassing zijn op dit onderzoek.

- De mens heeft vanuit die excentrische positionaliteit het vermogen in zich om denkbeeldig de positie van een desbetreffende ander in te kunnen nemen;
- Het gedragen worden van deze (mede)wereld - Mitwelt - vanuit een menselijke wederkerigheid.

2.5 Samenvatting van de beschreven theoretische hoofdtermen

Vanuit de hierboven beschreven literatuur zijn deze drie theoretisch concepten hier als drie theoretische hoofdtermen als volgt samengevat:

- *De sterke, onbewuste band tussen mens en medemens*
Die onzichtbare band tussen mensen onderling en waarvan met name sprake is wanneer zich hiervoor een geldige reden opdringt: ziekte, crisis, verlies. In het verlengde hiervan is *dat* er wordt geschreven van een hogere orde dan *wat* er wordt geschreven en hieruit komt dat diepe, onbewuste netwerk weer naar voren.
- *Er zijn voor de ander*
Met een tweeledige functie. Allereerst heeft dit een functionele betrekking op de hulpvraag, het welzijn en/of de zingeving van een ander (object). Daarnaast heeft het een functionele betrekking op de eigen 'ik' (subject) van wie dit *er zijn voor een ander* uitgaat en waarmee het tevens invloed heeft op de eigen mensontwikkeling en op de eigen zingeving.
- *De excentrische positionaliteit van de mens*
Hiermee is een mens in staat om - op wederkerige basis vanuit de eigen ervaren kwetsbaarheid en vanuit het appèl vanuit die kwetsbaarheid van een ander - denkbeeldig de positie van die ander te kunnen innemen, om

---

²⁸ Coolen, Maarten. (2018). *De mens als excentrisch levend wezen: Helmuth Plessner*. In Frank Rebel (Red.). *Basisboek Filosofische Antropologie*. Leusden: ISVW Uitgevers. (pagina 95).

van hieruit voeling te hebben met deze actuele situatie van die ander, met alle bijbehorende emoties en eventuele gevolgen van dien.

3. Methodologie

In dit hoofdstuk beschrijf en onderbouw ik de empirisch-interpretatieve benaderingswijze die ik hier als onderzoeksmethode gebruik. Hierna beschrijf ik de verwerving, documentatie en verwerking van de beschreven blaadjes, met erbij welke afbakening en welke inclusieve en exclusieve selectiecriteria hierbij zijn gebruikt.

3.1 Benaderingswijze van dit onderzoek

In dit onderzoek is er gekozen voor een tweeledige vorm van kwalitatief-empirisch onderzoek met een empirisch-interpretatieve benaderingswijze, waar naast het verklaren van een bepaald fenomeen, ook het begrijpen ervan, het *‘Verstehen’* ervan, centraal staat.²⁹

De analysemethode die is gebruikt, is de template analysemethode. Hierbij wordt gebruik gemaakt van open en axiale codes. Deze codes worden door middel van de eerder ontwikkelde theoretische hoofdtermen (de theoretische concepten) vanuit hoofdstuk twee thematisch geconceptualiseerd en krijgen hier thematische titels, de hoofdcodes.

De beschreven blaadjes zijn allereerst op tekstuele inhoud semantisch en open gecodeerd, om erna middels een template analyse in uiteindelijk vier axiaal codes te worden geplaatst. In tweede instantie, voor zover hier sprake van is, zijn de beschreven blaadjes interpretatief onderzocht op de motieven van de schrijvers en op wie dit schrijven betrekking heeft.

Dit geheel aan onderzoek is een iteratief proces van: lezen en coderen; herlezen en hercoderen; het ontwikkelen, uitwerken en bijwerken van hoofdcodes (axiale codes) en het conceptualiseren, uitwerken en bijwerken van de theoretische hoofdtermen (theoretische concepten) op basis van de gevonden, onderlinge verbanden vanuit dit onderzoek.

3.2 Verwerving en documentatie van de blaadjes

Alle op 6 juni 2020 aanwezige blaadjes, 481 stuks, zijn door mij in het Stiltecentrum verzameld en erna gefotografeerd. Hierna zijn alle teksten door mij thuis gedocumenteerd door deze teksten stuk voor stuk in een Word-document uit te schrijven.

---

²⁹ Maartje Cobussen, Jarl Kampen, Peer Scheepers & Jesper Tijmstra. (2016). *Benadering van onderzoek. De empirisch-interpretatieve benadering*. In Scheepers, Peer; Tobi, Hilde & Boeijs Hennie (red.). *Onderzoeksmethoden*. Amsterdam: Boom Uitgevers. (pagina 73-75).

Alle 481 blaadjes met hieronder de 447 uitgeschreven teksten zijn in de bijlage van deze masterscriptie opgenomen.

3.3 Afbakening en inclusieve en exclusieve selectiecriteria

3.3.1 Afbakening

In dit onderzoek richt ik mij op de papieren blaadjes die met duidelijk leesbaar teksten in de Nederlandse, Duitse en Engelse taal zijn geschreven, zijn opgehangen aan de kunstboom of in opslag lagen in het Stiltecentrum in de periode van 26 november 2019 tot 6 juni 2020.

3.3.2 Inclusieve en exclusieve selectiecriteria

De gehanteerde inclusieve en exclusieve selectiecriteria zijn:

- De teksten op de blaadjes moeten in een duidelijk leesbaar handschrift zijn geschreven. Daarnaast moet hierbij ook wel iets op de blaadjes zijn geschreven, buiten de symbolen voor hartje [♥] en kusje [X], die hier een universele betekenis hebben. Omwille van de beperkte omvang van dit onderzoek heb ik besloten om andere symbolen, tekeningen, gekras, onduidelijke teksten en lege blaadjes niet mee te nemen in dit onderzoek.
- De teksten behoren in een taal te zijn geschreven die ik machtig ben om te lezen en te interpreteren, buiten mijn moedertaal Nederlands, zijn dit de talen Duits en Engels. Ik heb bewust gekozen om de Poolse, Tsjechische, Spaanse en anderstalige teksten niet mee te nemen in dit onderzoek. Deze teksten moeten namelijk in eerste instantie worden vertaald door een *native speaker*, om in tweede instantie te worden hertaald door een tweede *native speaker* terug naar de originele vertaling. Om hierna een vergelijking te maken tussen de originele en hertaalde teksten. En om te zien of hier voldoende consensus tussen aanwezig is. Tenslotte om uit te maken of er sprake is van een significant verschil. Omwille van de tijd heb ik besloten dit achterwege te laten. Ook speelde de beperktheid van het onderzoek een rol.
- De Limburgse streektaalen en dialecten heb ik - voor zover duidelijk leesbaar - onder de Nederlands taal geschaard en derhalve meegenomen in het onderzoek.
- Symbolen met een universele betekenis. In dit onderzoek neem ik wel de op de blaadjes getekende symbolen van hartje [♥] en kusje [X] mee, dit om twee redenen. Allereerst hebben ze een universele betekenis, vertegenwoordigen een uiting van liefde, genegenheid en dierbaarheid. Ten tweede komen deze symbolen zeer vaak op de blaadjes voor of vergezellen de geschreven teksten op de blaadjes.
- De namen bij de teksten heb ik geanonimiseerd door telkens alleen de eerste letter van voornaam en/of achternaam van betrokkenen te vermelden.

Namen zoals bijvoorbeeld *God*, *Maria* of *Jezus* worden hier wel voluit weergegeven.

- Voor dit onderzoek zijn in totaal 481 blaadjes beschikbaar, hiervan zijn volgens de inclusie- en exclusiebeschrijving 34 blaadjes onbruikbaar. Hiermee blijven er 447 bruikbare blaadjes voor dit onderzoek over.

Alle berekeningen en percentages die in dit onderzoek worden vermeld, zijn hier berekend op basis van deze 447 bruikbare blaadjes.

3.4 Semantisch coderen

3.4.1 Coderen op letterlijke tekstinhoud

Alle tekstbestanden die zijn verkregen vanuit de beschreven blaadjes zijn als inhoudelijke data verwerkt met behulp van computerprogramma Atlas TI 8. Dit om aan de centrale vraag te voldoen: *‘Wat schrijven de bezoekers van het Stille-centrum zoal op de blaadjes?’*

Hier is semantisch en open gecodeerd op woorden, zinssneden of zinnen van gelijke strekking en in welke frequentie zij voorkomen Met als voorbeelden *‘Sterkte’*, *‘Kracht’*, *‘Veel kracht toegewenst’* en *‘We denken aan je’*.

3.4.2 Van open naar axiale codering

Om voor dit onderzoek de teksten nog beter te kunnen analyseren, is gekozen om vanuit de 54 open codes, axiale codes te ontwikkelen. Hiervoor is de methode van template analyse gebruikt, waarbij voor een beperkt aantal hoofdcodes is gekozen en waarin de semantische woorden, zinsneden of zinnen kunnen worden ondergebracht.

3.5 Coderen op betrekkningsniveau

Gelijktijdig met het semantisch coderen van de teksten is een tweede lijn van coderen uitgezet. Deze wijze van coderen wijst op wie het geschrevene betrekking heeft. In eerste instantie is hier gecodeerd of deze betrekking zich richt op de schrijver zelf of op een dierbare ander. Gaandeweg het onderzoek is dit uitgebreid tot vier categorieën van betrekking hebben op:

1. *De schrijver zelf;*
2. *Een dierbare ander;*
3. *De schrijver én een dierbare ander samen;*
4. *Onduidelijke betrekking of geen betrekking hebben op iemand.*

Tijdens de analyse en het coderen van de teksten is ook gebleken dat het merendeel van de opgeschreven teksten betrekking heeft op een dierbare naaste. Deze betrekking kan zijn in de vorm van het toewensen van kracht, sterkte of troost.

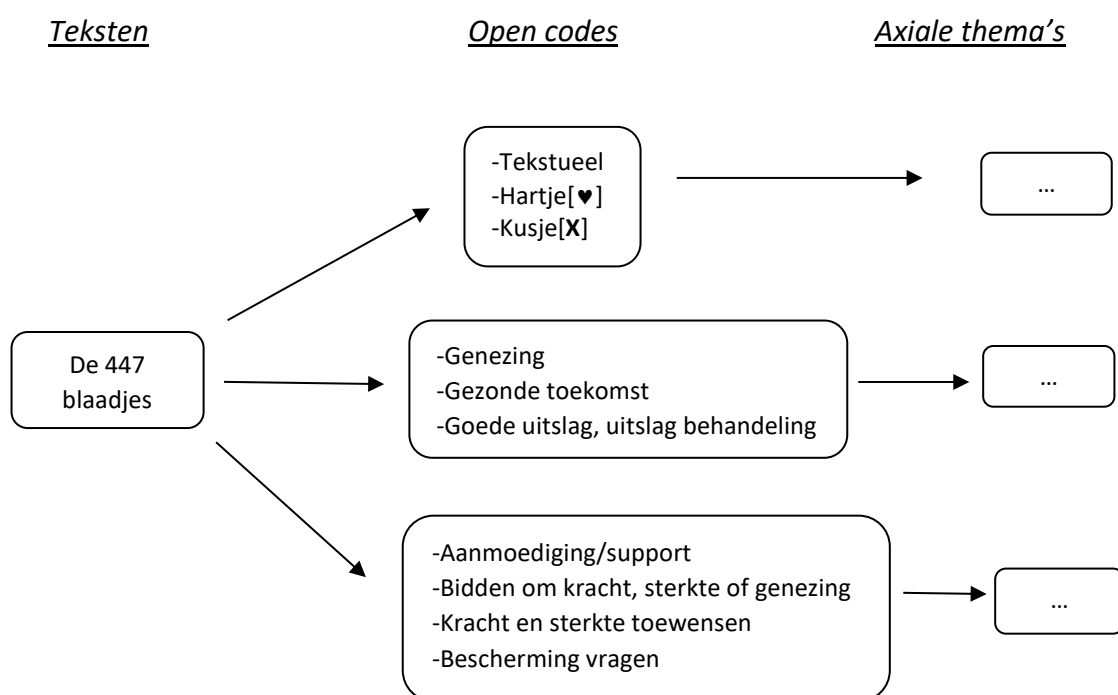
Ook het benoemen en in herinnering brengen van een overleden dierbare wordt gebruikt. Tevens kan het middels het symbool van een hartje [♥] en/of van een kusje [X] getekend bij de naam van een dierbare ander.

Wat hier opvalt is de grote betrokkenheid op die dierbare ander, dit weerspiegelt hier de relatie tussen mens en medemens. Van alle 447 beschreven blaadjes heeft 77% van de teksten betrekking op een dierbare ander.

3.6 Template analyse

De teksten van de blaadjes zijn verder geanalyseerd vanuit een template analyse benaderingswijze. Deze kwalitatieve onderzoeksmethode houdt in dat een fenomeen op een interpretatieve wijze thematisch wordt geanalyseerd. Hier worden met behulp van deze analysemethode de meest voorkomende open codes ondergebracht in een beperkt aantal axiale hoofdcodes (axiale thema's) met begrippen of termen van gelijke strekking.³⁰

Deze benaderingswijze is een iteratief proces waarbij steeds heen en weer gegaan wordt tussen de open en axiale codes (thema's), ten einde te komen tot een definitief aantal open codes. Voor dit onderzoek zijn uiteindelijk drie hoofdcodes (axiale thema's) geformuleerd. Zie hieronder weergegeven in figuur 1.

Figuur 1: de meest voorkomende open codes

³⁰ Brooks, Joanna; McCluskey, Serena; Turley, Emma & King, Nigel. (2015). *The Utility of Template Analysis in Qualitative Psychology Research*. London: Taylor & Francis. (pagina 202-222).

3.7 Samenhang tussen hoofdtermen en hoofdcodes

De drie hoofdtermen (theoretische concepten) vanuit hoofdstuk 2 worden hier gekoppeld aan de drie hoofdcodes (axiale thema's) die zijn ontstaan uit de 54 open codes. Zie hieronder weergegeven in tabel 1.

In hoofdstuk 4 worden deze 54 open codes en de drie hoofdcodes verder beschreven tijdens de presentatie van de onderzoeksresultaten en de analyse daarvan.

Theoretisch hoofdtermen (theoretische concepten)	<i>Dat diepe, onbewuste netwerk</i>	<i>Er zijn voor de ander</i>	<i>De excentrische positionaliteit</i>
Hoofdcodes (axiale thema's)			
...		X	
...			X
...	X		

Tabel 1: Schematische weergave van de koppeling tussen de theoretische hoofdtermen en de hoofdcodes

4. Onderzoeksresultaten

In dit hoofdstuk worden de eerste empirische resultaten beschreven, met een uitwerking van de meest voorkomende open codes, naar de - op basis van de template analysemethode - drie axiale hoofdcodes *Affectie*, *Hoop* en *Kracht*.

4.1 De eerste empirische resultaten

Uiteindelijk zijn in totaal 54 semantische, open codes voor dit onderzoek opgesteld, hieronder weergegeven. Deze open codes zijn in eerste instantie min of meer één op één overgenomen van wat er aan woorden, zinssneden of zinnen op de beschreven blaadjes stond geschreven en/of zij tonen de symbolische affectie dat hier is getekend in de vorm van [♥] en/of [X]. De 54 open codes zijn hier op doelbewuste en gerichte wijze gebruikt om hiermee de 447 blaadjesteksten op een geordende en doeltreffende wijze open te kunnen coderen.

4.1.1 De 54 open codes

1. (Ooit) Herenigd worden/terug bij elkaar
2. Aanmoedigen/support
3. Acceptatie van de ziekte/uitslag
4. Affectie - Hartjessymbool [♥]
5. Affectie - Kus/Kusjessymbool [X]

6. Affectie - tekst
7. Afscheid van dierbare
8. Bedanken - algemeen
9. Bedanken persoon
10. Bedanken - voor herstel/goede uitslag/kracht

11. Bedanken - voor religieuze transcendente kracht/genade
12. Bescherm/geef hulp/waak over/zorg voor
13. Betrekking onduidelijk
14. Betrekking op dierbare andere(n)
15. Betrekking op dierbare andere(n) en op zichzelf

16. Betrekking op zichzelf
17. Bidden/verzoeken/smecken om hulp
18. De hemel/het hiernamaals, daar waar geen pijn en verdriet is
19. Doorzettingsvermogen/kracht/moed hebben
20. Eerbied

21. Geen lijden/pijn meer hoeven hebben
22. Geen uitweg/hoop meer zien
23. Geen verdriet meer hoeven hebben
24. Geen woorden voor hebben
25. Geloof, hoop en liefde

26. Geloven in je...
27. Geluk
28. Gevochten/vechten voor herstel/genezing
29. Gezellig/leuk/vrolijk
30. Hoop op een goed/gezond leven/toekomst

31. Hoop op goed onderzoek/ingreep/operatie/uitslag
32. Hoop op rust/vrede
33. Hoop op uitkomen wens
34. Hoop/wens (snelle) genezing/herstel/gezondheid
35. Hoop/wens op het goede

36. In blijvende herinnering/gedachte nabij
37. Kracht /sterkte toewensen
38. Kracht/ hulp mogen ontvangen
39. Krachtig/sterk zijn
40. Liefde/licht/wijsheid

41. Missen van een dierbare
42. Mooi
43. Nabijheid/niet in de steek laten
44. Religieus, transcendente kracht/nabijheid/invloed
45. Schouder aan schouder

- 46. Sterk zijn hoeft niet altijd
- 47. Trots zijn op...
- 48. Veel misgegaan
- 49. Vergeven
- 50. Verontschuldiging

- 51. Vertrouwen hebben
- 52. Verzoek om te mogen sterven
- 53. Vier feest
- 54. Voor Kracht Om de hobbels in het leven

4.2 De drie ontwikkelde hoofdcodes vanuit het onderzoek

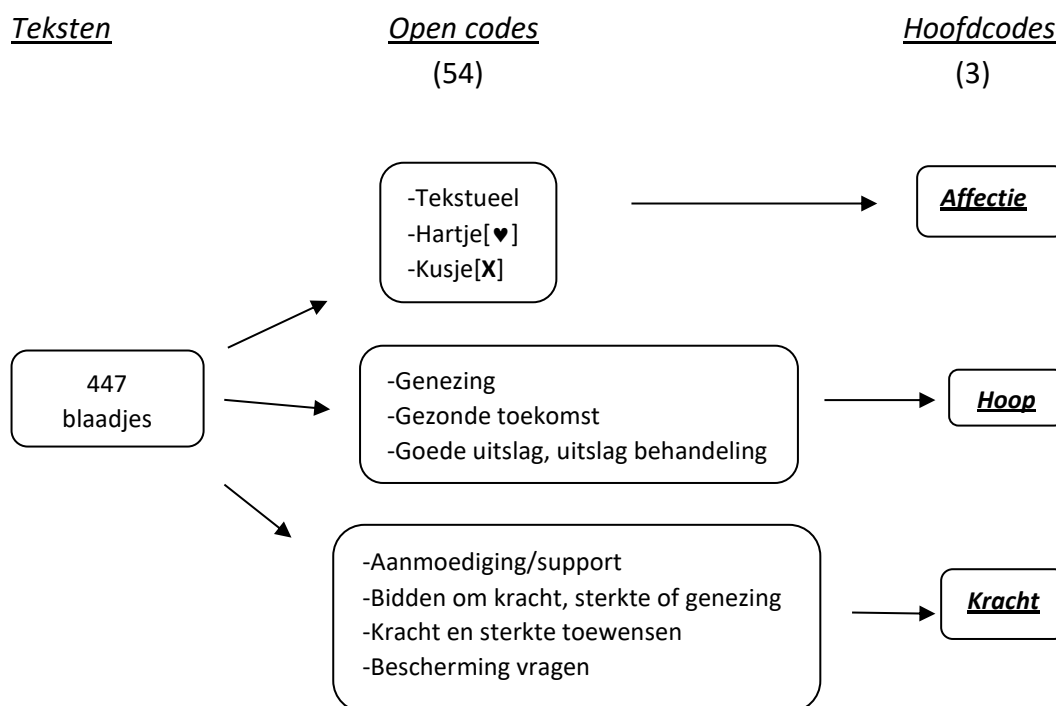
Om de blaadjes-teksten beter te kunnen analyseren is gekozen om met behulp van een template analysemethode een beperkt aantal axiale hoofdcodes te gebruiken. Waarbij een template (of sjabloon) de mogelijkheid biedt om open codes van min of meer gelijke strekking onder te brengen in een axiale code die deze strekking dekt.

Gaandeweg het iteratieve coderingsproces wordt het duidelijk dat alle teksten van de beschreven blaadjes drie grote, gemene delers vertegenwoordigen waarbinnen die open codes van semantische woorden, zinssneden en zinnen kunnen worden ondergebracht. Uiteindelijk kom ik hieruit bij drie axiale hoofdcodes: *Affectie*, *Hoop* en *Kracht*.

De reductie van meest voorkomende open codes naar drie axiale hoofdcodes is tevens gedaan om een heldere interpretatieve analyse te krijgen van de eerste hoofdvraag. In figuur 2 is dit proces schematisch weergegeven.

Zoals in hoofdstuk 2, paragraaf 4, is aangegeven, zijn er vanuit semantisch oogpunt veel verschillende woorden, zinssneden en zinnen op de blaadjes geschreven. Toch is het mogelijk om deze onder te brengen bij de drie hoofdcodes: *Affectie*, *Hoop* en *Kracht*. Hiervoor is, zoals al eerder vermeld, gekozen vanuit het theoretisch model van een template (sjabloon) analyse-onderzoek.

De gevonden woorden, zinssneden of zinnen van de blaadjes zijn op deze wijze ondergebracht bij woorden, zinssneden of zinnen met min of meer een gelijke strekking en uiteindelijk gekaderd met behulp van deze drie hoofdcodes: *Affectie*, *Hoop* en *Kracht*.

Figuur 2: De meest voorkomende open coderingen, nu met rechts ernaast de drie template hoofdcodes (axiaal)

In de onderstaande paragrafen wordt per hoofdcode, een eigen omschrijving gegeven wat deze inhoudt, met ernaast een aanvullende omschrijving vanuit het Nederlandse woordenboek, en tevens de frequentie van voorkomen van de hoofdcode en de belangrijkste afgeleiden.

4.2.1 *Affectie*

Affectie bestaat wat betreft dit onderzoek zowel uit tekstuele als symbolische affectie. Met '*Ik hou van jullie!*'³¹ als een voorbeeld van tekstuele affectie, en met een getekend hartje [♥]³² en een kusje [X]³³ als voorbeelden van symbolische affectie. De uitspraak '*Ik hou van je*' is in elke taal terug te vinden.

Het is een universele en mondiale uitspraak van genegenheid, ongeacht in welke taal dit wordt uitgesproken. Het hartje [♥] wordt universeel en mondiaal ook gezien als een symbool van affectie, terwijl het kusje [X] als symbool meer een Westerse betekenis heeft van affectie en zelfs in sommige Anglo-Amerikaanse landen bij een drievoudige weergave ervan als dubieus en beladen worden gezien.

³¹ Blaadjestekst nummer 26 in de bijlage

³² Idem, nummer 1

³³ Idem, nummer 8

De blaadjes bevatten een ruime hoeveelheid aan deze tekstuele en/of symbolische vormen van affectie. 38,2% van de beschreven blaadjes bevatten tekstuele affectie; voor de symbolische vorm geldt: bij 17,8% is dit een getekend hartje [♥] en bij 15,9% een getekend kusje [X]. Opgeteld is het 71,9%, dit is echter niet een correct cumulatieve weergave ervan. De percentages affectie kunnen niet één op één bij elkaar worden opgeteld, op sommige blaadjes komen zowel tekstuele als (meerdere) affectieve symbolen voor.

Kennelijk is bij het beschrijven van de blaadjes bij de schrijver veel behoefte aanwezig om deze affectie naar die dierbare ander toe op de een of andere wijze te tonen.

Affectie staat in het woordenboek omschreven als: *genegenheid, gunst, ingenomenheid, liefde*.³⁴

Affectief staat hier omschreven als: *tot het gevoel of gemoed sprekend, met gemoedsaandoening verbonden*.

Zelf wil ik hier aanvullen: *Het geven om een dierbaar iemand*. Onze zuiderburen zouden hier zeggen: *'Ik zie u graag!'*

4.2.2 Hoop

Onder *hoop* zijn de woorden, zinsneden en zinnen vergaard die duiden op: hoop op genezing; hoop op een goed onderzoek; hoop op een goed resultaat; hoop op een gezonde toekomst; hoop een goed verder leven; hoop een goede uitslag; enz.

De teksten met hoop daarin geschreven zorgen beogen dat je het als mens volhoudt in moeilijke of onzekere tijden. Wanneer een patiënt in een ziekenhuis is zijn die moeilijke of onzekere tijden dikwijls aanwezig. Het ongewisse van een bepaalde ziekte of onderzoek, de onduidelijke prognose of diagnose of mogelijk ook wel die overduidelijke zeer slechte prognose of diagnose levert bij de mens als patiënt veel onzekerheid, moeilijke tijden en allerlei levensvragen op.

Een blaadje met hierop de uiting van hoop op wat voor manier dan ook, kan een hart onder de riem steken, ook al is de geadresseerde zich hiervan mogelijk niet bewust en dit refereert aan *Het diepe, onbewuste netwerk tussen mensen onderling* dat is beschreven in hoofdstuk 2, paragraaf 2.

---

³⁴ Geerts, G. en Heestermans, H. (twaalfde uitgave, 1992). *Van Dale groot woordenboek der Nederlandse taal*. Utrecht-Antwerpen: Van Dale Lexicografie.

Beschreven blaadjes met voorbeelden van hoop:

- *Ik hoop dat mijn opa beter word;*³⁵
- *Veur de zoveulste keer hier, hoop dat dit de leste is.*³⁶
- *Laten we hopen en bidden dat alles goed komt voor ons [XXX]*³⁷

Het eerste voorbeeld zegt hier iets over een hoopvolle wens die betrekking heeft op een dierbare ander. Het tweede voorbeeld geeft een uiting te zien van hoop die betrekking heeft op de schrijver zelf. Dit soort teksten laten zien dat - ondanks het feit dat het korte teksten zijn - er een vurige wens en verlangen vanuit gaat: De hoop op herstel en gezond weer mogen doorleven.

In het derde voorbeeld is naast die aardse, hoopvolle wens, ook een hoopvolle wens, gericht op het religieus transcendente niveau, met bidden als hoopvolle vorm ervan.

*Hoop staat in het woordenboek omschreven als: een wensende verwachting dat iets goeds, dat nog onzeker is en in de toekomst ligt, werkelijkheid zal worden.*³⁸

Hoop komt tot uiting in de Nederlandse spreekwoorden: '*Hoop doet leven*' en '*Zolang er leven is, is er hoop*' met hierbij als uitleg: *in moeilijkheden houdt de hoop op betere tijden de mens op de been.*

Hoop kan ook worden omschreven als: *een zekere mate van verwachting (van iets goeds), en de wens of verwachting dat je iets dat je graag wilt zal gebeuren.*

4.2.3 Kracht

Onder *kracht* zijn de woorden, zinsneden en zinnen vergaard die duiden op: *aanmoedigen of support geven, kracht of sterkte toewensen, het bidden voor zichzelf of de ander, het bidden om kracht, sterkte en/of genezing, het vragen om religieus transcendentie kracht, troost en/of nabijheid.*

Een patiënt kan hiervoor zichzelf om kracht vragen. Deze kracht kan ook vanuit een naast betrokkene komen, waarbij deze dan deze kracht (door)geeft om het ziekteproces te doorstaan, om een onderzoek of operatie te kunnen ondergaan, of wanneer geen genezing meer mogelijk is met deze kracht op een helende en waardige wijze van het leven afscheid te kunnen nemen.

---

³⁵ Blaadjestekst nummer 56 in bijlage

³⁶ Idem, nummer 214

³⁷ Idem, nummer 410

³⁸ Geerts, G. en Heestermans, H. (twaalfde uitgave, 1992). *Van Dale groot woordenboek der Nederlandse taal*. Utrecht - Antwerpen: Van Dale Lexicografie.

Beschreven blaadjes met voorbeelden van Kracht:

- *God help mij van het roken af*.³⁹
- *Lieve God Geef mij de kracht om mezelf weer terug te vinden zodat ik aan mijzelf kan werken om weer gezond te worden*.⁴⁰
- *Veel sterkte, kracht en vooral veel liefde & beterschap voor mijn dappere broer G. P. We houden van jou [♥-XXX-] L*.⁴¹

De eerste twee voorbeelden van kracht hebben hier betrekking op de schrijver zelf. Het is enerzijds het verzoek om kracht van God om weer te herstellen en gezond te worden, anderzijds om zich daarna te wapenen tegen een verslaving. In het derde voorbeeld wordt er naast die essentiële ingrediënten van liefde en beterschap, veel kracht en sterkte toegewenst aan die dappere broer. Dit is een zeer welgemeende boodschap, hierin zit in mijn ogen een zeer diepe en positieve lading verpakt en samen met de ingrediënten liefde en beterschap geeft deze tekst een intens krachtige boodschap, lading naar die dierbare ander toe.

Kracht staat zeer ruim omschreven in het woordenboek. Voor dit onderzoek heb ik hier de volgende beschrijvingen overgenomen:

- *Geestelijke en zedelijke vermogen van de mens, vermogen van ziel of geest; zoveel in iemands vermogen ligt*.
- *Geestelijke, zedelijke en fysieke vermogens tezamen, de toestand van personen of zaken in het volle bezit van hun vermogens*.
- *Datgene waarop iemand steunt*, in bijvoorbeeld *'God is mijn sterkte en kracht'*.
- *Niet-fysiek vermogen, macht om iets uit te werken*.
- *Personificatie wat zich als kracht laat gelden, wat macht of vermogen heeft*, in bijvoorbeeld *'Moeder Maria die kracht geeft'*.⁴²

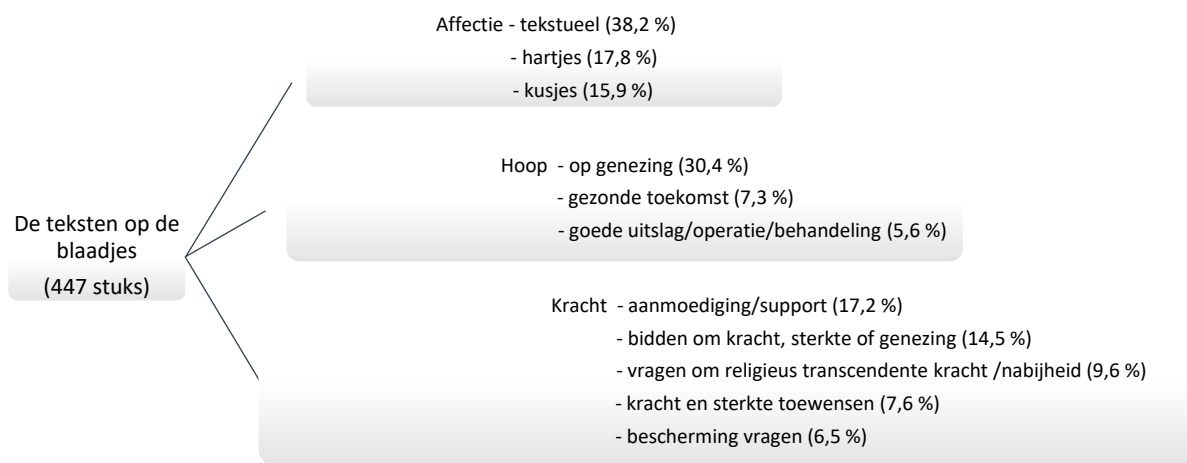
---

³⁹ Blaadjestekst nummer 81 in bijlage

⁴⁰ Idem, nummer 161

⁴¹ Idem, nummer 228

⁴² Geerts, G. en Heestermans, H. (twaalfde uitgave, 1992). *Van Dale groot woordenboek der Nederlandse taal*. Utrecht - Antwerpen: Van Dale Lexicografie.

Figuur 3: De drie gekozen hoofdcodes (axiaal) met meest voorkomende open codes met bijbehorende percentages

5. Discussie, conclusie, reflectie en vervolg

In dit hoofdstuk wordt in de discussie de samenhang tussen de drie hoofdtermen en de drie hoofdcodes onderling en tussen de hoofdcodes zelf beschreven. Vervolgens worden de onderzoeksvragen beantwoord en een conclusie getrokken. Hierna volgt een reflectie op het onderzoek en wordt de rol van de onderzoeker belicht. In de afsluiting worden mogelijke vervolgonderzoeken geschetst.

5.1 Discussie

5.1.1 *Onderlinge verbanden tussen de drie hoofdtermen en drie hoofdcodes*

In de voorgaande hoofdstukken komt naar voren dat veel vanuit drie hoofdtermen *Affectie*, *Hoop* en *Kracht* op de blaadjes wordt geschreven. Ook komt hier naar voren dat van al deze geschreven teksten ruim 77% betrekking heeft op een dierbare ander. Hieruit kan worden afgeleid dat de mens gevoelig is voor het appél dat de ander - vanuit een kwetsbare positie of moeilijke tijd waarin die zich op dat moment bevindt - op hem doet.

Die ene mens wil er dan voor die kwetsbare andere zijn, dit naar de theoretische hoofdterm van *er zijn voor de ander*. Dit kan al op een eenvoudige wijze plaatsvinden door het beschrijven van een blaadje met hierop een tekst, die zowel op inhoudsniveau als op betrekkingniveau een boodschap van *Affectie*, *Hoop* en/of *Kracht* in zich draagt. De geadresseerde dierbare hoeft zich hiervan niet bewust te zijn om toch de positieve gevolgen te ervaren. Dit naar de theoretische hoofdterm van *dat diepe, onbewuste netwerk* waar een krachtige, onbewuste werking vanuit gaat.

Ook wordt geschreven vanuit een inlevend en wederkerig menselijk vermogen, dit volgens de theoretische hoofdterm van *de excentrische positionaliteit*. Een blaadje beschrijven, omdat die schrijvende mens op basis van een menselijke wederkerigheid beseft dat hijzelf eveneens, onverhoopt, in een soortgelijke, penibele situatie kan terechtkomen en dan ook wenst dat er aan hem wordt gedacht, en dat er dan een tekst met *Affectie*, *Hoop* en/of *Kracht* wordt opgeschreven waaraan hij bewust of onbewust kracht, troost en/of liefde kan ontleen.

Al deze processen lijken hier niet echt bewust te gebeuren, zij lijken eerder te behoren tot dat oer-instinctieve eigene wat betreft die unieke blauwdruk van het mens-zijn omringd door medemensen.

Wanneer deze drie hoofdtermen samen met de drie hoofdcodes worden vergeleken dan komt hier het volgende resultaat met de volgende verbanden uit:

- *Affectie* is positief gecorreleerd met *Het er zijn voor de ander*;
- *Hoop* is positief gecorreleerd met *De excentrische positionaliteit*;
- *Kracht* is positief gecorreleerd met *Dat diepe, onbewuste netwerk*.

In een tabel geplaatst ziet dit er schematisch als volgt uit:

Theoretisch hoofdtermen (theoretische concepten)	<i>Dat diepe, onbewuste netwerk</i>	<i>Er zijn voor de ander</i>	<i>De excentrische positionaliteit</i>
Hoofdcodes (axiale thema's)			
<i>Affectie</i>		X	
<i>Hoop</i>			X
<i>Kracht</i>	X		

Tabel 2: Vergelijk van verbanden tussen de drie hoofdcodes (empirie) en hoofdtermen (theorie)

Uit deze tabel kan niet worden afgeleid dat de drie axiale hoofdcodes hier afhankelijke of onafhankelijke variabelen zijn, dit geldt ook voor de drie theoretische hoofdtermen. De reikwijdte van het onderzoek is hiervoor te beperkt en mede door de interpretatieve benaderingswijze ook niet toereikend. Een interview-gestuurd kwalitatief onderzoek zou hier goed van toepassing kunnen zijn om dit empirisch te staven en onderbouwen.

De motieven komen allen vanuit de beschrijvers van de blaadjes en dit zijn hier de onafhankelijke variabelen. Echter, zij zijn wel geschreven vanuit het appèl dat die dierbare ander op de schrijver doet en die dit hierna opgepakt. Dat maakt het ook afhankelijke variabelen, zij zijn afhankelijk van het appèl.

5.1.2 Onderlinge verbanden tussen de drie hoofdcodes

Naast de onderlinge samenhang tussen de drie hoofdtermen en de drie hoofdcodes, is er ook een samenhang tussen de drie hoofdcodes onderling.

Deze drie hoofdcodes komen als gevolg voort uit de drie theoretische hoofdtermen die hiervan de oorzaak of de aanleiding geven. Zie ook weergegeven in de tabel hieronder.

Oorzaak / aanleiding (3 theoretische hoofdtermen)	Gevolg (3 axiale hoofdcodes)
Een kwetsbare, dierbare ander in combinatie met: - <i>Er zijn voor de ander</i> - <i>De excentrische positioneering;</i> - <i>Dat diepe, onbewuste netwerk.</i>	Het beschrijven en ophangen van een papieren blaadje met hierin verwerkt teksten en/of symbolen van: - <i>Affectie</i> - <i>Hoop</i> - <i>Kracht</i>

Tabel 3 Oorzaak/aanleiding en gevolg wat betreft hoofdtermen en hoofdcodes

Er is namelijk sprake van *Affectie* wanneer een blaadje wordt beschreven en opgehangen, het fenomeen *dat* er een blaadje wordt beschreven, niet zozeer *wat* er wordt opgeschreven. Vanuit een liefde voor/naar de dierbare ander toe wordt een blaadje beschreven en dit is in 77% van alle onderzochte blaadjes het geval.

De letterlijke en inhoudelijke tekst die wordt opgeschreven, datgene *wat* er op wordt geschreven, heeft hier vaak te maken met een bijzondere verbinding tussen *Hoop* en *Kracht*. Wanneer een tekst wordt geschreven die gerelateerd is aan *Hoop*, dan straalt hier impliciet en onbewust *Kracht* vanuit naar die dierbare ander. Omgekeerd geldt dit ook wanneer een met *Kracht* gerelateerde tekst op het blaadje wordt geschreven, dan heeft dit een positieve weerslag in het geven van *Hoop*.

Met andere woorden: een beschreven blaadje met *Hoop* biedt die dierbare ander *Kracht*, zoals een beschreven blaadje met *Kracht* die dierbare ander *Hoop* biedt! Waarbij *hoop doet leven* en *leven hoop geeft*!

5.2 Beantwoording van de onderzoeksvragen

In dit onderzoek zijn in het begin drie onderzoeksvragen geformuleerd:

1. Wat schrijven bezoekers van het Stiltecentrum inhoudelijk aan teksten op de papieren blaadjes?
2. Wat zijn hierbij hun motieven?
3. Op wie heeft dit schrijven betrekking?

5.2.1 Beantwoording eerste onderzoeksvraag

De eerste onderzoeksvraag kan worden beantwoord met te zeggen dat de bezoekers van het Stiltecentrum veelal in afgeleiden van de geformuleerde hoofdcodes *Affectie*, *Hoop* en *Kracht* hun blaadjes beschrijven. Hiermee wensen zij in meer dan driekwart (77%) van de onderzochte teksten de ander iets toe dat van wezenlijk belang is ten aanzien van het door-te-lopen traject van ziekte of herstel, een onderzoek, behandeling of in geval van ongeneeslijkheid op een helend en waardig afscheid.

5.2.2 Beantwoording tweede onderzoeksvraag

Op de tweede onderzoeksvraag kan interpretatief worden beantwoord dat het motief om een blaadje te beschrijven veelal komt vanuit de betrekking die de schrijver heeft op een dierbare ander en om er te willen zijn voor diegene, vanuit affectie. Ruim driekwart (77%) van de onderzochte en gecodeerde blaadjes hebben betrekking op een dierbare ander.

5.2.3 Beantwoording derde onderzoeksvraag

Het antwoord op de derde onderzoeksvraag kan interpretatief gegeven worden. De betrekking komt voort uit het feit dat de schrijvers van deze blaadjes er willen zijn voor een ander, zij zich kunnen inleven of verplaatsen in diens situatie en willen de ander hiermee (onbewust) kracht schenken.

5.3 Conclusie

Aan de hand van dit onderzoek kan worden geconcludeerd dat de beschrijvers van deze blaadjes dit wat betreft de inhoudelijk geschreven tekst doet vanuit termen van *Affectie*, *Hoop* en/of *Kracht* om hiermee de ander iets toe te wensen.

De schrijvers van de blaadjes hebben grote behoefte om dit te doen vanuit een grote betrokkenheid op een dierbare ander, om op deze wijze er te kunnen zijn,

om vanuit een gevoel van eigen kwetsbaarheid zich te kunnen inleven in de kwetsbaarheid van die dierbare ander en om hiermee (onbewust) kracht, sterkte, troost en liefde te kunnen schenken.

5.4 Reflectie

5.4.1 Reflectie op dit onderzoek

In de inleiding heb ik de behoefte aan en het nut van rituelen voor de mens beschreven. Die rituelen die door het beëindigen van oecumenische diensten zijn verdwenen.

Hier kan nu een nieuwe hypothetische vraag worden gesteld:

- *In hoeverre zijn de rituelen van de per 1 december 2017 beëindigde oecumenische diensten verplaatst naar die beschreven en opgehangen blaadjes?*

Anders geformuleerd:

- *Hebben de beschreven blaadjes de rituelen van de oecumenische diensten geheel of gedeeltelijk overgenomen?*
- *Hebben de beschreven blaadjes nieuwe of andere rituelen opgeroepen?*

Hoewel het hier twee verschillende fenomenen betreft: de oecumenische diensten en het beschrijven en ophangen van de papieren blaadjes, lijken beiden toch meer overeenkomsten met elkaar vertonen dan in eerste instantie duidelijk is geworden. Beiden dragen namelijk de rituelen van *Affectie*, *Hoop* en *Kracht* in zich. Waar de oecumenische diensten dit op een meer directe en extroverte wijze etaleren tijdens deze diensten, doen de beschreven en opgehangen blaadjes dit meer op een anonieme en introverte wijze. Echter, beide fenomenen zorgen ervoor als mens even uit die alledaagse werkelijkheid en beslommering te kunnen stappen. Bij een oecumenische dienst is hiervoor het traditionele drempelgebed het geijkte moment, om zich erna te kunnen vereenzelvigen met de andere dimensie, de liturgie van die dienst. Bij het betreden van de Stilteruimte om daar een blaadje te beschrijven en op te hangen, gaat de bezoeker letterlijk over een drempel heen en treedt hierna een ruimte binnen van serene rust, een andere dimensie, die hem op dat moment onttrekt aan zijn dagelijkse beslommeringen.

Een terechte vraag is nu of deze rituelen functioneren als een overgangsritueel, zoals Van Gennep dit heeft beschreven in zijn boek *Rites of Passage*?⁴³

Om hiermee de overgang van een oude, vertrouwde situatie naar een nieuwe, onbekende situatie door middel van een uitgevoerd ritueel op een goede wijze te laten verlopen, waarna men op een vernieuwde wijze weer verder kan met het leven.

Maar waarom moeten al die rituelen de mens begeleiden bij alle belangrijke en kritieke overgangsmomenten in het leven, bij alle scharnierpunten? Kan de mens niet zonder? Is hiervoor de ernst van de zaak te groot en te heftig om dit 'puur' te kunnen ondergaan?

Die wezenlijke, existentiële, menselijke hang naar *Affectie, Hoop en Kracht* - waarin nu niet meer wordt voorzien door de beëindigde diensten - is niet verdwenen. Er wordt hier een eigen weg in gezocht om toch te blijven voldoen aan deze essentiële, menselijke behoefte. Deze heeft blijkbaar vanuit een krachtige oerdrift behoefte aan *Affectie, Hoop en Kracht*, middels rituelen.

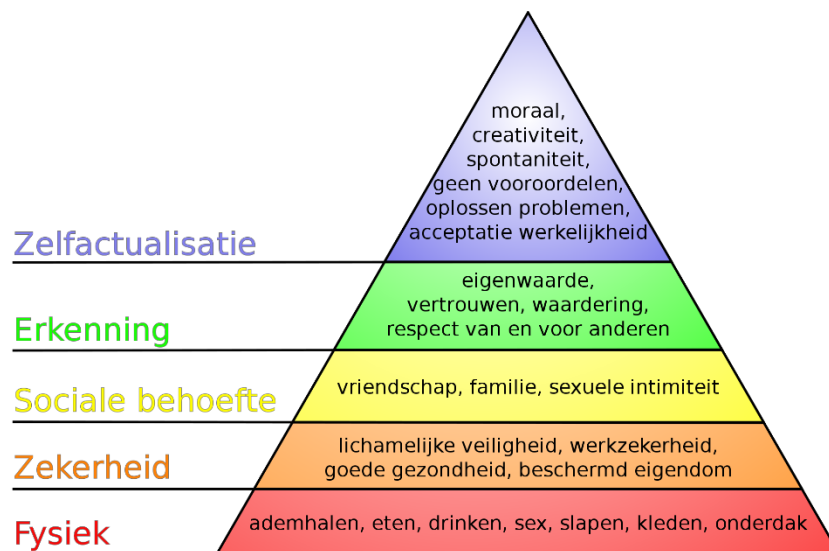
Deze behoefte aan *Affectie, Hoop en Kracht* is religieus of theologisch te vertalen naar de Bijbelse drieslag *Geloof, Hoop en Liefde* als essentiële, existentiële en religieuze levensadem en richtingaanwijzer.⁴⁴ Om hiermee als mens op een juiste wijze te voort te kunnen. Tevens om het uit te kunnen houden ten tijde van tegenslag, chaos, verdriet en gemis binnen het eigen leven en dat van anderen.

Vanuit een humanistische of levensbeschouwelijke visie zou hier de behoeftenpiramide van Maslow kunnen worden benoemd en dan met name de stadia van zekerheid (2) en van sociale acceptatie (3). Een mens die met tegenslag, chaos, verdriet of gemis te kampen heeft, belandt in de lagen van het zoeken naar de eigen zekerheid en het zoeken naar sociale acceptatie en heeft van hieruit behoefte aan *Affectie, Hoop en Kracht* om zichzelf weer zeker en geaccepteerd te voelen binnen de eigen leefwereld, om zich van hieruit weer verder te kunnen verwezenlijken en ontplooien.

---

⁴³ Gennep, Arnold van. (2019, 2^e editie). *The Rites of Passage. With a New Introduction by David I. Kertzer*. Chicago & London: The University of Chicago Press.

⁴⁴ Bijbel, Willibrordvertaling (1995, geheel herziene uitgave). *1 Korinthe 13:13*. 's-Hertogenbosch: Katholieke Bijbelstichting.

Figuur 4: Behoeften piramide van Maslow⁴⁵

5.4.2 Reflectie op mijn rol als onderzoeker

Dit onderzoek heeft mij gedurende het onderzoeksproces regelmatig hoofdbrekens gekost. Dit kwam mede door een aantal persoonlijke problemen die sinds enige tijd spelen. Geruime tijd werkeloos zijn en dus niet succesvol zijn in het krijgen van een betaalde baan, ondanks de vele verwoede pogingen daartoe is niet bevorderlijk voor het zelfvertrouwen. De combinatie met het schrijven van een masterscriptie is dan niet optimaal.

Ondanks dat is het steeds weer gelukt, mede dankzij de aanhoudende, positieve begeleiding en bekrachtiging van scriptiebegeleider Michael Scherer - Rath en van mijn dierbare naasten, op te staan en voort te gaan. Telkens weer vragen naar verduidelijking op momenten dat ik door de bomen het bos niet meer zag. Ook geweldig geholpen door een liefdevol luisterend en geduldig thuisfront. Al met al stimulansen genoeg om deze masterscriptie te voltooien.

Met de uitvoerig uitgevraagde en ter harte genomen feedback van mijn scriptiebegeleider steeds weer aan de slag gegaan om te eindigen als academisch onderzoeker en schrijver van een masterscriptie. Tijdens die academische reis heb ik heel veel geleerd, ook over mijzelf. Dit onderzoek is klaar, wie weet wat er nog volgt.

⁴⁵ https://nl.wikipedia.org/wiki/Piramide_van_Maslow#/media/Bestand:Piramide_van_Maslow.svg (1 november 2021)

5.5 Suggesties voor eventuele vervolgonderzoeken

Een vervolgonderzoek zou zich op één of meerdere hieronder beschreven onderwerpen kunnen richten.

- Een interview-gestuurd kwalitatief onderzoek om hiermee de interpretaties die dit onderzoek onderbouwen te bevestigen dan wel te weerleggen.
- Onderzoek naar een mogelijke ontwikkeling wat betreft nieuwe of andere rituelen. Nemen de beschreven blaadjes (een deel van) de rituelen over vanuit de afgeschafte oecumenische diensten?
- Is het beschrijven van blaadjes een rituele overgangshandeling, zoals beschreven is in *Rites des Passages* vanuit de theorie van Arnold van Gennep?
- Welke rol is er bij het alternatief van de beschreven rituelen weggelegd voor de geestelijk verzorger? En hoe zou deze rol kunnen worden ingevuld?
- Een soortgelijk onderzoek met deze beschreven blaadjes in een of twee andere academische ziekenhuizen, bijvoorbeeld het Amsterdam UMC en het UMC Groningen. Om van hieruit overeenkomsten en verschillen te analyseren, te duiden en te verklaren.

6. Abstract

Vanuit de Dienst Geestelijke Verzorging van het Maastricht UMC+ werd een verzoek gedaan om te onderzoeken wat bezoekers (patiënten, familie, naasten, passanten) van het Stiltecentrum inhoudelijk op de blaadjes papier schrijven die zij aan de kunstboom ophangen, met welk motief en op wie dit betrekking heeft. De onderzoeksmethode die is gebruikt is een kwalitatieve, interpretatieve inhoudsanalyse op basis van een template analyse waarbij de gegevens met behulp van Atlas TI 8 zijn verwerkt.

Uit de resultaten van dit onderzoek komt naar voren dat bezoekers in hun schrijven verwijzen naar drie *template* hoofdcodes *Affectie*, *Hoop* en *Kracht*, waarbij dit schrijven in 77% van de beschreven blaadjes betrekking heeft op een dierbare ander.

Het motief hiertoe wordt gevormd door de relatie tussen mens en medemens. Dit krijgt gestalte in *een diep, onbewust netwerk tussen mensen onderling*. Hier geldt het *er zijn voor je naaste* en de *excentrisch positionaliteit van de mens*, hierbij verwijzend naar de in dit onderzoek gebruikte theoretische hoofdtermen.

7. Lijst met begrippen

Dierbare of dierbare ander

In de beschreven blaadjes gaat het niet alleen over de dierbare of dierbare ander in enkelvoud. Ook komen hier de meervoudsvormen ervan voor. Vanwege de leesbaarheid kies ik ervoor om hier in de beschrijving van dit onderzoek de enkelvoudige vorm te hanteren.

Hartjessymbool [♥]

In de teksten komt het hartjessymbool wisselend in enkelvoudige vorm [♥] of in meervoudsvorm [♥♥♥]. Vanwege de leesbaarheid kies ik ervoor om hier in de beschrijving van dit onderzoek de enkelvoudige vorm te hanteren.

Hij/Zij

Daar waar hij of hem staat, kan ook zij of haar worden gelezen.

Intentie, Motivatie, Reden

In dit onderzoek komen begrippen als *Reden*, *Intentie* en *Motivatie* met een min of meer soortgelijke betekenis naar voren wat betreft de beweegredenen tot het beschrijven van een blaadje.

Voor de leesbaarheid en om onduidelijkheden en/of ruis te voorkomen, heb ik hier wat dit onder onderzoek betreft gekozen voor het begrip *Motivatie: Datgene wat een individu tot bepaald gedrag drijft*.

In mijn visie sluit dit beter aan bij de essentie van dit onderzoek: een interpretatie-analyse van de beweegredenen, de 'drive' die een persoon heeft voor het beschrijven van de papieren blaadjes.

Kusjessymbool [X]

In de teksten komt het kusjessymbool wisselend in enkelvoudige vorm [X] al in meervoudsvorm [XXX]. Vanwege de leesbaarheid kies ik ervoor om hier in de beschrijving van dit onderzoek de enkelvoudige vorm te hanteren.

Maastricht UMC+ / MUMC+

Wat betreft de afkorting MUMC+ kies ik er vanwege de leesbaarheid en de herkenbaarheid voor om hier structureel de omschrijving *Maastricht UMC+* te gebruiken.

Zorgorganisatie / zorginstelling / ziekenhuis / verpleeghuis

Vanwege de leesbaarheid en om verwarring te voorkomen kies ik ervoor om hier de term zorgorganisatie of het meervoud ervan te hanteren.

8. Nawoord

Rest mij hier nog zeggen dat de drieslag *Affectie*, *Hoop* en *Kracht* naar mijn mening hier religieus gelezen kan worden als *Geloof*, *Hoop* en *Liefde* of levensbeschouwelijk vanuit de piramide van *Maslow*, van ethisch, existentieel, religieus of spiritueel belang is voor elk mens.

Volgens mij komt dit voort uit het feit dat wij als mensen allemaal één en gelijk zijn. Wij zijn allemaal op dezelfde wijze gevormd, bestaan uit dezelfde bouwstenen (waaronder sterrenstof) en hebben hierbij uiteindelijk allemaal dezelfde wensen en/of doelen zoals bijvoorbeeld: liefde, vrede en gezondheid.

Progressieve rockband Marillion - waarvan ik al jarenlang fan(clublid) ben - heeft dit in hun lied *The Space* zeer helder en mooi vertolkt en dat wordt hierbij gedragen door ultiem mooie muziek.

*Everybody in the whole of the world
Feels the same inside
Everybody in the whole of the world
Everyone is only everyone else
Everybody's got to know
Everybody lives and loves and laughs and cries
And eats and sleeps and grows and dies
Everybody in the whole of the world
Is the same this time
Is the same inside
In the whole of the world*
(Marillion - *The Space*, EMI Music, 1989)

Jammer genoeg wordt het besef van dit ethisch, existentieel, religieus of spiritueel belang pas manifest wanneer de nood hoog (te hoog?!) is, namelijk bij ziekte, dood, oorlog, e.d.

Het is helaas nog niet of nauwelijks terug te vinden in het alledaagse, menselijke leven. Hier is dus nog veel aan moreel terrein te winnen en daar wil ik mij dan ook met hart en ziel voor inzetten ten gunste van die ander, die Ander en mijzelf!

Wouter Stronkhorst

Nijkerk, 7 december 2021

9. Literatuur- en bronnenlijst

Literatuur

Althuis, Albert. (2016). *Nieuwe woorden bij een oud verhaal. Een eigentijdse kijk op christelijke religie*. Gorinchem: Narratio.

Brooks, Joanna; McCluskey, Serena; Turley, Emma & King, Nigel. (2015). *The Utility of Template Analysis in Qualitative Psychology Research*. London: Taylor & Francis.

Buber, Martin. (2016, twaalfde druk). *Ik en Jij*. Utrecht: Uitgeverij Erven J. Bijleveld.

Coolen, Maarten. (2018). *De mens als excentrisch levend wezen: Helmuth Plessner*. In: Frank Rebel (Red.). *Basisboek Filosofische Antropologie*. Leusden: ISVW Uitgevers.

DSM 5 (2014). Amsterdam: Boom.

Genep, Arnold van. (2019, 2^e editie). *The Rites of Passage. With a New Introduction by David I. Kertzer*. Chicago & London: The University of Chicago Press.

Hick, John. (2013). *The Fifth Dimension. An Exploration of the Spiritual Realm*. London: One World Publications.

Geerts, G. en Heestermans, H. (twaalfde uitgave, 1992). *Van Dale groot woordenboek der Nederlandse taal*. Utrecht – Antwerpen: Van Dale Lexicografie.

Keij, Jan. (2009). *De filosofie van Emmanuel Levinas. In haar samenhang verklaard voor iedereen*. Kampen: Klement.

Sarot, Marcel. (2003). *Het goede leven. Idealen van een goed leven in confrontatie met de tragiek van het bestaan*. Zoetermeer: Boekencentrum.

Scheepers, Peer; Tobi, Hilde & Boeijs Hennie (red.). (2016). *Onderzoeksmethoden*. Amsterdam: Boom Uitgevers.

VGZ. (2019). *Beroepsstandaard geestelijk verzorger 2015*. Amsterdam: Uitgave in eigen beheer.

Wachter, Dirk de. (2019.) *De kunst van het ongelukkig zijn*. Leuven: LannooCampus.

Overige bronnen

-https://heritage.mumc.nl/Media/Afbeeldingen/ebooks/jaarbrochure_Maastricht_UMC_voor%20een_gezond_leven/index.html

-<https://www.mumc.nl/over-mumc/maastricht-umc-cijfers>

-https://nl.wikipedia.org/wiki/Piramide_van_Maslow#/media/Bestand:Piramide_van_Maslow.svg

'Met een engel om je heen ben je nooit alleen'

(blaadjestekst nr. 273)

10. Bijlagen

Alle 481 verworven blaadjes, met de 447 bruikbare blaadjes

1.

Zo trots op jou! Sterk zijn hoeft niet altijd, leren accepteren [♥♥, bloem⁴⁶]

2.

Sorry allemaal Ik wens misschien iets cruciaal⁴⁷. Breng papa uit zijn lijden naar huis Bij zijn in 1951 overleden

moeder hoort hij nu thuis [X] Zoon B.⁴⁸ (H. C5)

3.

Voor de liefde opa W. Liefs L.

4.

Dat ons S. beter mag worden Dank

5.

Poolse tekst

6.

Op wederom een goede afloop, geef mijn moeder de kracht en dat zij nog lang oma kan zijn ! Dank

7.

Aziatische tekst

8.

Onze M. die al zoveel heeft laten zien. Dat jou onuitputtelijkheid maar mag bewijzen Jij kunt het echt! [XXX]

9.

M. heel veel sterkte! Wij hopen op een goede uitslag! Daarna op de lijst voor een nier. Ook daar gaan wij voor!

En dat het allemaal goed gaat Mam [XXX]

10.

Veur mien 2 sterre in de Hiemel⁴⁹ A. & B.

11.

Voor J.

---

⁴⁶ De bijgetekende symbolen heb ik tussen [...] weergegeven : ♥= hartje, X= kusje

⁴⁷ De teksten heb ik integraal met spellingfouten overnemen

⁴⁸ Uit privacyoverwegingen heb ik de namen geanonimiseerd door alleen de vermelding van voorletters van voor- en/of achternamen

⁴⁹ Het Limburgs dialect heb ik, als onderdeel van de Nederlandse taal, meegenomen

13.
Veel sterkte S. Love You Ik hoop dat je dit keer niet zoveel verdriet en pijn hebt. Liefs Papa Mama
Y. Love You⁵⁰
14.
Wij hopen op een goede ingreep met een nog beter uitslag! Veel liefde, gezondheid en geluk!! Liefs
P. en M.
15.
Dat C. beter mag worden van de suiker. Dank OL Vrouw
16.
Sterkte K. Wordt gauw beter Opa en Oma
17.
Kracht voor de A. Love Always E.W. en A.
18.
Lieve M. we missen je nog iedere dag! Liefs Mama, Papa, S. en E. [♥♥]
19.
Dank voor mijn lief gezin Dat wij samen gezond mogen blijven
20.
Voor M.!
21.
O Eeuwige in uw handen beweeg ik mij voort Schenk mij nog enkele jaren goede gezondheid en
vrede Amen
22.
Ik vertrouw op U. Dankjewel h.v.h.
23.
Arabische tekst
24.
O.L. Vrouwe Dat mijn kanker mag genezen. De eerste en de Tweede Dank u wel Moeder Maria
25.
Wij hopen op een positieve uitslag en een mooi vooruitzicht in het nieuwe jaar! Veel liefde, geluk
en gezondheid P. en M.
26.
Ik hou van jullie! Bedankt voor mijn prachtkinderen en man!!
27.
Veur mien twie babiekes [††] A. + B.

---

⁵⁰ Ingeburgerde internationale uitspraken heb ik overgenomen

28.
Voor mijn man Voor mijn kids [XXX] M.
29.
Lieverd, nu volhouden stap voor stap
30.
Dat we een gezond F. krijgen! Danke [XXX] Danke [XXX]
31.
Ik denk nog steeds heel veel aan jullie [XXX]
32.
Hoop op een mooi en gezond 2020 voor iedereen! [-X-]
33.
Lieve Engelen Waak aub over E. en D. [XXX]
34.
G.O.B. dat mijn dierbaren beschermd worden [♥♥]
35.
Sterk zijn mam! Wij geloven in jou! Veel liefs
36.
Lieve S. hopelijk komt alles goed. M. ik hoop dat jij en ik straks meer rust hebben samen [X] S. [♥]
Ik hoop dat het goed gaat met iedereen van Emmaus
37.
Arabische tekst
38.
Dat alles goed mag komen Hulp voor de kinderen Dank U
39.
Snel herstel voor de allerliefste schoonmoeder! [-X-]
40.
Zie geen uitweg meer Help mij aub.
41.
Lieve Moeder Maria Bedankt voor alles, dat U ons altijd helpt [XXXX]
42.
Lieve S., Veel succes! Ook voor papa en mama. Je bent een stoere kerel! Knuffel!
43.
Arabische tekst
44.
Lieve J. Kus van I. Nog een kus [♥♥♥♥♥♥♥♥]

45.
Lieve Heer, Zorg goed voor mijn zoon R. Geeft hem kracht en steun M. en P.
46.
Goede uitslag van de scan, en een goede uitslag van de darmoperatie
47.
W. [♥]
48.
Zorg dat J. weer helemaal herstelt
49.
M. word snel beter baby van ons Love you mama
50.
Dat mijn vader [*⁵¹] zonder pijn mag inslapen [muzieksleutel] Bedankt voor alles [XXX]-jes je oudste dochter C. v/d B.
51.
Bedankt Dr. V. [♥]
52.
Maastricht december statensingel 11 Ik kom J.
53.
Arabische tekst
54.
Tot G. gauw weer beter mag zijn! [XXX]
56.
Voor onze Alle families w.b.
56.
Ik hoop dat mijn opa beter word en Beter verzorgd word!
57.
Dat alle spullen terecht mogen komen, alvast bedankt.
58.
Dat papa dit dragen kan wens ik hem met heel mijn hart toe Je dochter B.
59.
Lieve M. S. Beterschap
60.
Mijn lieve dochters L. en A. Ik hoop dat jullie snel groot worden zodat we met ons gezinnetje naar huis mogen. [♥] We houden veel van jullie mama en papa [♥]

---

⁵¹ * = ster

61.

Lieve J. Dat je geloof en wil in het leven de kracht geeft om door deze moeilijke tijd te komen Ik hou van je schat Liefs M.

62.

Mam We houden heel veel van je [♥]

63.

Arabische tekst

64.

Bedankt [♥] voor de goede uitslag van moeder [♥]

65.

Lieve K. Lieve L. Wij missen jou houden super veel van jou Wij zijn ziekenhuis hopen dat onze droomwens mogen uitkomen Regenboogje Liefs Mama's Papa's

66.

God zegene onze kinderen, zodat ze elkaar liefhebben, en klaar blijven staan in moeilijke en gelukkige momenten, houdt ons in Uw hand.

67.

Veel beterschap Lieve Papa Dat je snel thuis mag zijn [XX]

68.

Voor J. en T. dat ze opgroeien tot 2 fijne mannen met geluk in hun leven Oma O.

69.

Bid voor alle Liefde en geluk Vooral gezondheid voor mijn kinderen, kleinkinderen familie

70.

Lieve Heer, Wilt u P. en J. kracht geven in hun strijd tegen deze nare ziekte We vertrouwen op U.

71.

Lieve Heer, Bid voor mijn gezin A. W. en de kinderen Opa's en Oma's Bedankt.

72.

Dat ik weer helemaal gezond mag worden

73.

Veur Mam Haw vann diech 16/1 HS

74.

Ik hoop dat alles in het nieuwe jaar goed mag gaan

75.

Pap en Mam ik weet dat jullie bij ons zijn Waak over ons [XXX **]

76.

Bid voor H. Dien Sjat

77.

Voor een goede gezondheid. Dank U.

78.
Hopende dat ik nu doorgestuurd word naar de KNO en zij mijn klachten serieus zullen gaan onderzoeken en behandelen!
79.
Voor mijn lieve N. Meisje je bent goed zoals je bent [♥] Mama
80.
Spoedig herstel van mijn knie
81.
God help mijn van het roken af 24.3
82.
Beterschap L. B.
83.
Ik hoop dat je met kerstmis thuis bent en dat het dan beter is
84.
Voor heel mijn familie
85.
Buitenlandse tekst
86.
Dank voor alles! Wees hen nabij Dochter en kleinkinderen
87.
Lieve oma, wordt maar snel beter zodat je lekker naar huis kunt. Dikke kus.
88.
Voor opa Ik hoop dat je snel beter wordt I. [♥]
89.
Zet 'm op sterke broer P. en R.
90.
Onze wens dat onze papa snel weer beter is [**] D&D&D
91.
Lieve Moeder Maria, laat me gezond blijven ook mijn man en kinderen [XXXX] Kleindochters
92.
A. Ik hou zoveel van jou.
93.
Wens al het goede voor ons allen Bid voor mijn tante E.
94.
Poolse tekst

95.

Voor mijn lieve papa Wordt snel weer de oude [♥] Liefs A. [XXX]

96.

Lieve L. in de wereld en jij blijft voor altijd bij mij van N.

97.

20-1-2020 Voor de toekomst goede gezondheid en toch weer lopen kan Dhr. D. RS

98.

Lieve Oma, Rust zacht M. en K. de J. We gaan je missen

99.

Reuze bedankt voor de goede zorgen R.

100.

Dat onze lieve L. pijnloos en rustig van haar oude dag mag genieten. Liefs R. + A.

101.

Dat de pijn voor T. en B. te dragen mag zijn. Liefs R. en A.

102.

Laat het goed gaan voor J. En hopelijk ook voor onze schoondochter en zoon, dat ze mama en papa mogen worden.

103.

Knap maar snel op Lieverd [XXX] M.

104.

Beterschap voor mijn moeder Dat ze weer goed aan het lopen komt

105.

Ik hoop dat ik gauw beter word.

106.

Voor opa Wordt maar beter!!

107.

Ik hoop dat ik gauw (ik & gauw zijn hier beiden omcirkeld)

108.

Ik hoop dat je snel beter wordt I. W.

109.

Veel liefs S. Van E. P. V. T. D. R. M. D.

110.

Elke einde... z.o.z. (niets op achterzijde)

111.

Van een goede uitslag van het darmonderzoek

112.
Lieve oma, ik hoop dat je tijdens kerst weer thuis bent groetjes L.
113.
Wij hopen op een tweede [♥]
114.
I hope that my husband gets better Thank you Lord
115.
Voor een voorspoedig herstel [♥]
116.
Lieve mama, Ik heb gezien hoe sterk je bent, hoe mooi en vrolijk! Dit wil ik nog graag heel lang met je kunnen delen. Hou vol en kom gezond naar ons terug Liefs H. B. [XXX]
117.
Spaanse tekst
118.
Gezond worden. Weer kunnen werken. A.
- 119
Bid voor ons allemaal! Kaarsjes voor ons en de kinderen! En op 'n goede afloop onderzoek, ingreep vandaag.
120.
Voor M. Beterschap
121.
Poolse tekst
122.
B. Ik wens je een goed herstel van je ogen je leven lang Mam en Pap
123.
Hoop en mooi leven en gezond voor iedereen G. K.
124.
Dat mijn vader snel mag worden herenigd met zijn ouders. We zijn trots op wie hij is/was [XXX] M. v/d B.
125.
Help ons Bedankt
126.
Poolse tekst
127.
Moeder Maria bedankt dat U mij altijd sterk maakt. Ook dat mijn man me altijd steunt en mijn kinderen [XXX]

128.
A. kom op
129.
[♥] Voor [♥] Oma[♥]
130.
Voor P. K. K. en S. en familie Kracht voor de toekomst
131.
Tot alles goed maag gaan Oma [♥] NuL
132.
Dank aan de verzorging. Chapeau voor iedereen A.
133.
Bedankt [♥] voor alle steun en [♥] hulp! L. B. [♥]
134.
Rust zacht M. Sterkte aan de familie M.
135.
Mis m'n maatje Kom weer snel terug bij ons G.
136.
Voor H., Te Sound of Silence Friday 30.11.2019 Best. G.
137.
Lieve papa [♥], Je bent sterk en ik weet dat je het kan! Onze topper! We gaan er samen voor!! Love You [♥] [XXX] P. T. & J.
138.
Lieve D., gelukkig gaat het de goede kant op. Wat had jij een goede beschermengel! Dikke kus - mama -
139.
Lieve schoonmoeder Rust zacht ik zal je missen Van N. M.
140.
Arabische tekst
141.
Bedankt en help met herstelling J.
142.
Kracht en sterkte voor K. [♥]
143.
O.L. Heer help a.u.b. W. dat weer alles goed komt dank voor Uw hulp en Kracht die we mogen ontvangen Help hem a.u.b. Je lieve vrouw B.

144.
Veur mien babies [X] A. B.
145.
Arabische tekst
146.
Poolse tekst
147.
Poolse tekst
148.
Veel beterschap! [X]
149.
Voor stoere J. Soms te stoer maar ik vertrouw erop dat het goed komt!
150.
Voor innerlijke heling van de mensheid
151.
In herinnering aan mijn moeder die in AZM overleed 13-12-2017 - 13-12-2019 G.
152.
Lieve C. heel veel beterschap K. en F.
153.
Hopelijk overwin je deze ziekte met Gods hulp.
154.
Voor ons gezin dat wij gezond mogen blijven Oma
155.
Dank je wel mam voor alle wijze lessen [♥]
156.
Bedankt voor die mooie baby Opa en Oma
157.
Hopelijk krijgt H. morgen een goede uitslag en is het géén tumor!
158.
Voor mijn allerliefste W. [♥] en T.
159.
Alles komt goed
160.
Voor K. voor een goede afloop en gezondheid

161.
Lieve M. Ik ben heel erg blij tot je een huis hebt gevonden en ik hoop tot jij ook blij bent [XXX] F.
162.
Lieve Blevrouw laat haar gezond worden zodat ze weer naar huis kan. Je man M.T. en C.
163.
Rust fijn lieve Opa [♥]
164.
Onleesbare tekst
165.
T. 13' mrt 'n datum in ons hart heel dichtbij [xxx] liefs
166.
Voor mijn allerliefste mama S. Knap maar weer snel op Hou van jou!
167.
Dat ons zoontje gezond en wel ter wereld mag komen op een gezonde termijn. Papa & Mama en je zusje E.
168.
Kinderen B. [♥]
169.
Lieve God Geef mij de kracht om mezelf weer terug te vinden zodat ik aan mijzelf kan werken om weer gezond te worden S.
170.
Lieve Moeder Maria, zorg dat M. goed uit de operatie komt en gauw herstelt G., M., F. , M.
171.
Help mam God bij een goede operatie
172.
T. mijn grootste geschenk en mijn grootste gemis. Liefs Mama!
173.
S. het gaat je goed love you [XXX]
174.
Dat mijn allerliefste man snel beter wordt Love you [XXX]
175.
We zullen je altijd verschrikkelijk missen Y. Liefs Mama, Papa en je zus X. [♥♥♥♥♥♥]
176.
Dat alles goed mag komen voor ons menneke dear
177.
Lieve Engelen dank voor alle positieve, krachtige gezondheid + energie door de Muala [XXX] J.

178.
ik hoop dat C. weer wat opknapt. dat ze weer naar huis komt. Ik zal haar helpen A.

179.
Kleine vriend, wat ben jij dapper... tot aan de maan en weer terug... liefs mama

180.
Liefste (schoon)papa, opa, vriend en bovenal levensgenieter. We hopen dat je van je pijn & alle ellende verlost ben strakjes en dat boven over ons waakt en je positiviteit blijft uitstralen HvJ ! [♥]

181.
Steun mij in het besluit wat ik heb genomen geef mij kracht

182.
Ik wens je heel veel kracht

183.
Veel gezonde jaren B. Z. [♥♥♥]

184.
[♥♥♥] HB

185.
Ik mis L. [♥] M. [♥]

186.
Wij vragen voor een goede uitslag A + D

187.
Drink maar gauw bij mama [♥]

188.
Buitenlandse taal

189.
Voor alle mensen die ziek zijn moge de wereld ooit weer gezond worden.

190.
L. mijn gedachten zijn altijd bij jou Love You

191.
Lieve K., ik hoop dat je snel thuis bent nu vechten voor je leven Mamma

192.
Voor M. Ik hou van je W.

193.
Lieve Vrouw Maria Help mijn man voor zijn succesvolle operatie Ik smeeek jou J.

194.
F. heel veel sterkte. Dat het maar goed mag komen. E. P. J. T. L.

195.
Tante N. ik zou je nooit vergeten groetjes M.
196.
Lieve schat wat een kracht, wat ben je sterk, Wat hou ik van jou met heel mijn hart [-XXX-] R.
197.
Lieve Maria help mijn man een goede uitslag te krijgen Bedankt
198.
Oma ik zal je nooit vergeten groetjes M.
199.
Gekraste tekening van D. en J.
200.
Lieve W. we gaan dit samen doen H. J.
201.
Lieve L. [♥, getekend insectenfiguur] Wij hopen vandaag op een wonder Wij houden van jou Liefs
Man en Pap
202.
Jesus loves you [♥]
203.
Lieve C. ik mis je [=XXX=] Y.
204.
Voor mijn geliefde [♥] peetzoon J.P.
205.
Bedankt voor de goede zorgen Fam. de W.
206.
Dankjewel
207.
Dikke kus T. liefs opa - oma
208.
Dat ik weer snel beter word én weer een beetje van het leven kan genieten A. Amen! F.
209.
Dat je snel beter wordt F.
210.
Lieve kanjer Luv Y [♥]
211.
Veel sterkte P. Voor mijn lieve buurvrouw B5.28

212.
[♥] Voor P. [♥]
213.
Arabische tekst
214.
Lieve M. Veur de zoveelste keer hier, hoop dat dit de leste is. Haoij van dich krummel, Snel opknappen [XXX] Mama
215.
Ik mis jou Opa [XXX] van T.
216.
Lieve T., kom op jongen hou je taai!!! Ome R., Tante D., Y. en D. en H [-XXX-]
217.
Waak over A. liefs R.
218.
Tot alles goed kump met G. en C.
219.
Lieve opa wordt maar snel beter!!! M.
220.
23-2-20 Vele gezondheid en vrijheid voor ons gevraagd. Familie M. + B. Dank U
221.
Maria dank, Help de congregatie en ook de priesters die zo goed hun best doen
222.
Lieve mamma Heel veel sterkte en beterschap. We houden van U B. P. C. B. M. L. J. J. T. F.
223.
Voor mijn [♥] allerliefste moeder T.
224.
Voor mijn [♥] allerliefste broer J.
225.
Voor mijn liefje D. Dat hij snel opknapt en beter wordt Liefs P. en O. Kusjus
226.
Bedankt voor alle goede zorgen en begeleiding bij mijn operatie Een dikke 10! U.
227.
Voor Opa We denken nog elke dag aan jou Van T. [XXX]
228.
Veel sterkte, kracht en vooral veel liefde & beterschap voor mijn dappere broer G. P. We houden van jou [♥ -XXX-] L.

229.
Mam, heel veel beterschap!! Van ons allemaal
230.
Ik ben weer
231.
Veel geluk en beterschap met je ogen. C. Voor W.
232.
Voor heling R. [♥]
233.
Heel veel sterkte allemaal met veel gelukzegen [getekend zonnetje]
234.
Voor mijn zoon G. P. Dat je gauw beter wordt liefs mama
235.
Bedankt lieve Heer voor mijn nieuw nier mijn nier doet het goed Dan je wel
236.
Hopelijk komt alles goed. Ik reken op jouw steune ma! – G + T de N –
237.
P. I love You K. + L.
238.
Leeve sjaat ween houen vaan dich en willen diech neet kwiet. Je bis one vechter [♥] V. en R. T. en S.
239.
Voor mijn lieve man, Dat de operatie goed moge verlopen en de genezing voorspoedig zal verlopen
Liefs M.
240.
Ik wens, dat ieder die aan onze zorg toevertrouwt, zich geborgen voelt in meelevende en goede
handen van onze medewerkers H. N. lid RvB
241.
Voor J. Voor zijn kracht en moedig
242.
Ben heel blij dat ik stamcellen gedoneerd heb. Laat het s.v.p. goed gaan K.
243.
Ik bid voor mijn jongens dat alles goed komt [♥♥]
244.
God en R. Verhoor mijn gebeden en zorg dat allees goed blijft gaan voor me kinderen en mij [♥♥]

245.
Hoop ! dat 2020 een ♥ beter jaar wordt dan 2019, met heel veel liefde geluk & gezondheid I. , A.,
C. & L [*]
246.
Lieve M. Ik wens dat je snel [♥] weer beter naar huis mag!
247.
Help L. en D. aub
248.
Ik hou van jou Ik hoop dat je het bij opa in de hemel gezellig hebt Oma [getekend gezichtje, XX] S.
en D.
249.
Een goede gezondheid voor iedereen, ook voor mijn Fam. en Vrienden. De allerbeste wensen voor
2020 voor iedereen!
250.
Voor U.
251.
Dat de familie weer tot geloof mag komen
252.
Dat de kerstdagen goed verlopen. Vrede in onze familie
253.
Dank U Heer Mijn man heeft in juni een nieuwe lever gekregen. En het gaat goed nu. Wij zijn heel
dankbaar voor die persoon en het ziekenhuispersoneel en voor U en voor alle mensen die voor ons
gebeden hebben. [♥ XXX] W. en M.
254.
Lieve Opa Ik vind het fijn dat je mij altijd brengt en bij mij bent [♥] van F. voor Opa
255.
Lieve dochters Z. en A. (hierna een stuk Turkse tekst) Mama [X]
256.
Lieve C., wat ben jij ontzette(n) sterk en dapper Ik hoop dat we je snel me naar huis mogen nemen.
Love U [XXX] Papa.
257.
M. dochter en zusje
Ons nieuw begin en dat je snel onder de lamp uit mag en geen last van de med. krijgt. [♥ met pij
erdoorheen] Love You and Always in my heart
258.
Voor broerlief S.! Heel véél sterkte en liefde [♥] P.
259.
Buitenlandse taal

260.
Voor mijn allerliefste mama Veel succes met de operatie en snel beter worden van deze Kut Ziekte!!!
261.
Lieve zoon We zullen met al onze liefde je een mooie toekomst brengen. Hier gedoopt 13-12-2019
262.
IK hoop dat je het leuk gaat hebben in de hemel met Opa [XXX] N.
263.
Heel veel succes S.! Dat je nog mooier wordt Papa en Mama [X]
264.
Ik wens dat Oma weer beter wordt en lang en gelukkig mag leven. Dit wens ik ook alle andere mensen toe [XXX]
265.
In gedachten bij onze overleden kinderen R. en I., ons gezin, en kleinkinderen. Voorspoedige operatie [XXX]
266.
Leev M. Laat ons niet in de steek blijf bij ons [♥]
267.
17-12-2019 Beterschap van ons samen a + c
268.
Veel gezegende en genadevolle kerstdagen. Dank U!
269.
16-12-2019 Heilige grote goede God Kracht voor de Kindertjes m.n. de Asieltjes, en in oorlogsgebieden! Vrede goeiwording en bekering Love Always E. A. W.
270.
Voor mijn moeder omdat ik haar erg mis [XXXX]
271.
Voor mijn opa's, oma's papa, mama, zusje en familie
272.
Heilige Maria Help J. geef hem kracht in deze moeilijke tijd met zijn blindheid Dank U
273.
[getekende engel met vleugels en halo] Met een Engel om je heen, ben je Nooit Alleen.
274.
Bedankt voor alle goeds in mijn leven en voor de kracht die U mij geeft.
275.
Mam kom op! [♥] We houden van je. [XXX] superveel!

276.

A, I. en M. Veel beterschap een en spoedig herstel! M.

277.

Geef fam. v. M. kracht om de laatste dagen met mama goed door te komen.

278.

Lieve, lieve, lieve M. [rondje met in een cirkel 6 driehoekjes eromheen], M. [getekende bloem] en Papa Voor wat jullie daarboven "bekokstoofd" hebben en me gesteund. Zóóó dankbaar!

279.

't is good geweas, gank mei noo Pap tou! Veur alle gooiij zorg, ut lekker spek en ei nog v à à l mier!
Dikke poen J. P.

280.

Spaanse tekst

281.

L. Voor mijn zoon, dat hij van zijn verslaving afkomt. Aub God een beetje hulp

282.

Uit Dankbaarheid! De afloop van de O.P. is a.h.w. een Wonder J.

283.

Genezing oververmoeidheid en ergens er een goede verzorging mag komen

284.

J. K. [cirkel met # erin getekend] 19 november

285.

Voor S., Ik hoop dat je je snel beter voelt. S.

286.

Voor F. + R. Dat ze altijd voor hun kinderen blijven zorgen Mama

287.

Wij hopen dat de chemo ook dit keer gaat werken A.

288.

Voor J. en S. en M. Veel beterschap veel geluk [XXXXX]

289.

Lieve Maria Zorg voor onze moeder en bescherm haar

290.

Voor U God, Maria, Jezus Als dank voor al Uw Liefde, Genade en Zegeningen M.

291.

Lieve C. [♥] We missen jou ontzettend! Dikke knuffel Liefs je mama en papa

292.

Heb vertrouwen! Het komt goed. Ben gelukkig en lief voor iedereen!! P.

293.
Dat al mijn broers en zussen allemaal terecht in de hemel zijn gekomen Dank U
294.
Voor J. en A. Dat hun een gezond kindje gegund is. Mama
295.
God help mijn zoon.
296.
L. Alle kracht, liefde en gezondheid voor jou!! Mama en R.
297.
Arabische tekst
298.
Beterschap en Sterkte G. [XXX] C. A. en A.
299.
Ik J. R.
300.
Voor L. en R. Op een mooie toekomst samen hopen wij. Met de kindjes en de zaak waar ze van dromen Mama
301.
Ik wens dat papa weer snel beter wordt. Voor papa L. van E.
302.
Voor mijn lieve moeder [♥] Tot ze weer snel en goed mag herstellen!
303.
Genezing oor en ogen. Alvast bedankt.
304.
Wij zijn ontzette blij dat het op dit moment goed met kleine O. gaat Wij hopen dat dit ook zo mag blijven
305.
Voor mijn zusje, "D", Dat ze weer terug mag komen en mij vergeeft.
306.
U daarboven heeft alles in handen, Er is zoveel misgegaan in ons leventje. Ik hoop dat er nu een einde aan komt, en het tegenovergestelde gebeurt M.
307.
Het is al zoveel misgegaan in ons leventje. hopen dat onze toekomst beter mag gaan. Voor ons allemaal. H.
308.
Lieve Vader ik weet dat U ons ziet nu geef ons als familie de rust en kracht en voor papa "als het Uw wil is" genezing

309.
Geen moed meer! Geen vertrouwen meer Laat het einde komen
310.
Voor E.
311.
Voor B. O.
312.
Op een mooie toekomst
313.
Mam en Pap, Willen jullie goed over ons waken en een beetje extra zorg van me wegnemen
314.
Lieve Pap, ik denk aan je voor jou zo'n belangrijke plek Liefs
315.
Voor A. We hopen dat papa snel beter zal zijn H. en D. en ook van mama
316.
Arabische tekst
317.
Lieve M. wat ben jij sterk en dapper, ga zo door! [XXX] papa en mama wij houden van jou [♥]
318.
Dan voor de goede uitslag! Nu de 2^e nog .... We zijn benieuwd! [X]
319.
Lieve L. en live K. 2 vriendinnetjes boven in de hemel. Stralend als de mooiste. Wij missen jullie mama's en Papa's
320.
Op 'n sterkte toekomst N.
321.
25/11/19 Voor onze lieve mama Van harte beterschap en dat we elke dag dankbaarder en blij zijn samen te zijn J-M, Ma, MI
322.
Voor een goede uitkomst voor (schoon)ouders. En acceptatie voor de dingen die we niet kunnen veranderen
323.
Voor mijn lieve dochter, We hopen zo op een goed herstel. Lieve I., wordt snel beter! [xxx] Mama I. Wordt maar snel en schadeloos hersteld, je bent een supersterke meid [XXX] papa
324.
We duimen, dikke kus! Hopelijk wordt papa beter en heel gezond [♥♥♥ XXX] ik hoop dat je snel naar huis mag en beter bent [♥♥♥ XXX]

325.
Dit kaartje speciaal voor J.
326.
Duitse tekst, onleesbaar handschrift
327.
Lieve familie, Ik ben blij dat ik weer gezond door het leven gaat! Moge een ieder in liefde leven!
328.
Voor m'n kinderen, kleinkinderen achterkleinkind
329.
Glaube, Liebe, Hoffnung Dankbarkeit
330.
Poolse tekst
331.
Poolse tekst
332.
Buitenlandse tekst
333.
Lieve oma Ik hoop dat u weet dat ik altijd voor u klaar sta en als er iets is dan bel je me maar ook al zit ik op school en ook als komt het niet beter wordt ik hou van je veel liefs M.
En als mijn ouder bij je zijn en het niet goed gaat dan bellen ze de school en dan kom ik dat beloof ik
334.
Lieve J. Rust zacht !! Ik hou van je J. tot over 45 jaar Dikke kus je zusje G.
335.
Lieve P. je hoort er altijd bij We missen je! Dikke kus , Papa, mama en je tweelingzus M.
336.
F. 13.6.2014 Das 5 Jahr Weihnachten ohne Dich [♥] Dein Papa 22-12-2019
337.
Heilige Maria, Help a.u.b. M.-L., dat zij niet veel hoeft te lijden, en dat zij nog een goede tijd heeft samen met haar man. Heel veel sterkte voor hun. R. F. Danke
338.
Bedankt voor alle lieve mensen om mij heen die mij helpen [♥ met stralenkrans]
339.
Heilige Maria, dat de uitslag van het onderzoek positief mag zijn, en het beter gaat met mijn man R.T. Danke
340.
Buitenlandse tekst

341.
Lieve A. heel veel beterschap!! R.
342.
Voor tante A. [♥] Goede reis en bedankt voor alles liefs [XXX]-jes S.
343.
Laat de uitslag van H. goed zijn
344.
Beterschap gewenst voor mijn vrouw M.
345.
Beterschap voor iedereen
346.
Voor pap
347.
Laat mijn broer tot inkeer komen
348.
Lieve C. kom maar gauw thuis in je bedje liggen. We missen jou heel erg en hopen dat je heel gauw weer beter bent Mama, Papa & B.
349.
L.
350.
Ik bid lieve Maria voor M. Dat het kindje in wording gezond ter wereld mag komen en Dank voor onze klein-kinderen Ome H. en Opa B.
351.
Bedankt. Laat het vader goed gaan. I
352.
Ik hoop dat je snel beter wordt [XXX ♥]
353.
Gezondheid! En geluk, lief zijn voor mekaar, maak de wereld mooier N.
354.
Voor C. P. Beterschap C.
355.
Hopelijk vinden ze gauw iets voor mijn altijd aanwezige diaree Dankjewel Lieve Maria
356.
Geef ons kracht [♥] D. [XXX]
357.
Voor meer rust in mijn leven A.

358.
Buitenlandse tekst
359.
Dat onze kindjes gezond mogen blijven Z. [♥] N.
360.
Hopelijk wordt iedereen hier snel beter + mogen ze snel naar huis Liefs M.
361.
Lieve Zus, Ik hoop dat je snel weer beter bent. Ik kan niet zonder mijn grote zus! Liefs G.
362.
Lieve Maria, Dat er vrede op aarde mag zijn En van opa oma L. pap fijne feestdagen hierboven
363.
Voor A. mijn schat W.
364.
Dat mijn mama niet hoeft te lijden [♥] !
365.
Mijn wens is dat het gedenkboek 1 okt. '11 deel 1 terug gevonden wordt. Waarschijnlijk staat mijn dochter L. hierin. Nu haar 10 jarige verjaardag hier herdacht!! Mama L. van G. + bonuspapa 22-12-2019
366.
Dat min lieve B. snel wakker mag worden.
367.
Gauw thoës komme P.
368.
Voor A. en J. Dat ze heel veel mooie jaren samen hebben met een gezin Mama
369.
For my love L. E. [♥]
370.
Voor ma & Pa, Ik wens jullie nog veel geluk in de laatste jaren van jullie leven [♥]
371.
Help me astenblijft dat het gaat met mijn hoofd Dat het goed gaat [onleesbaar woord] Dank u onze lieve vrouw
372.
Dat "K." weer gezond mag worden.
373.
Laat mijn zuster weer beter worden M. B.

374.
Voor de zieken
375.
Voor onze collega's, die thuis en hier zo hart [♥] nodig zijn!
376.
Moge het in orde komen met ons huis
377.
Voor mijn liefste Petekindje, laten we hopen dat jij gezond op de wereld mag gaan komen.
[-X-] Tanti
378.
M., je bent zo dapper! V.
379.
Super veel beterschap opa, hopelijk voel je je weer snel helemaal goed en kom je weer naar huis toe [X]
380.
S. [♥] 2020 W.
E. M.
381.
Lieve God Laat mij gezond zijn. Dat ik goed uitslagen krijg. Ik wil nog zó graag blijven leven.383.
Dat de kinderen gezond mogen blijven. P.
382.
Onleesbare tekst
383.
Onleesbare tekst
384.
C. 12-01-2002 Het komt goed, weet ik zeker
385.
Mama Papa Opa & Oma M. P. Iedereen sta M. bij AUB
386.
D. [♥] Knap maar gauw op! Dat je snel met ons mee naar huis mag [XXX] C.
387.
Geen [onleesbaar woord] meer aub
388.
Snel weer naar Eindhoven dan gaat 't goed
389.
Allemaal liefde voor jullie allemaal [anti-revolutionair symbool, ♥, ☺]

390.
Hallo Boven. Het is nu gezellig bij jullie hè!?! Veel liefs en tot “ziens” M. x C.
391.
Met 't gene dat voerchubbe Veur us dreikes dat veer un beetje gelukkig weur
392.
Voor mijn lieve broer M. die vandaag zeer zware operatie ondergaat Zet 'm op jonge Je zusje
393.
Aub M. verdient die kans aub
394.
Bedankt lieve moeder Maria, Ook namens mijn kinderen en mijn lieve man [XXX]
395.
Ik hoop dat het een fijne kerst voor ons allemaal wordt [☺]
396.
Lieve J. Voor oom [♥] e., j. , f., j. het was moeilijk om afscheid te nemen
- 397
Voor mama Hoop dat je snel terug komt [♥]
398.
Laat mijn gewicht behouden zodat ik gezond kan zijn
399.
Ik wens dat opa snel beter word! [XXX] N.
400.
Ik hoop dat ma snel uit het ziekenhuis is.
401.
Say a prayer for me lovely boy J. God bless you Mum [XX] With thanks to Prof van Passeen + team in D5
402.
Rust N.
403.
Voor mijn lieve man wordt gezond schat [♥]
404.
Het is goed 2020 is magisch & liefdevol [♥]
405.
Opie, blijf este blijf nog lang bij us! [♥]
406.
Lieve oma ik hoop dat je snel uit het ziekenhuis bent

407.
Nog heel even volhouden klein menneke, je groeit zo goed [♥] Ik denk dat de tijde er is Liefs van ons [onleesbare naam]
408.
Lieve Pastoor G., R. ... We hebben hier geen woorden voor. We denken aan u. Hou vol [♥] alle liefs, B., N., M., M., en J.
409.
Hopelijk blijft iedereen zoveel mogelijk gespaard van deze vreselijke ziekte. Extra gedacht aan mijn mama [♥] AG.
410.
Laten we hopen en bidden dat alles goed komt voor ons [XXX]
411.
Lieve oma We denken aan je! Van ons allemaal
412.
Wij hopen bidden op een goed herstel van H [-X-] Kump Gout!
413.
Onze kleine S. [XX] is [XX] sterk! M., N., M., L.
414.
Lieve papa kom op je kan 't ik hou van je [XXX] D.
415.
Snel beter worden C.! [♥] X.
416.
Voor iedereen want iedereen krijgt er zelf of door familie vrienden kennissen mee te maken
417.
Veel beterschap gewenst voor mijn man H. V.
418.
Lieve opa Wij denken aan je! [XXXXX]
419.
[♥] Yeah Pap [XXX]
420.
Voor Lenie Dat je vlug weer beter wordt.
421.
Lieve A.-J. Vandaag zou je 2 jaar zijn geworden! We zullen je nooit vergeten Omi & Opi
422.
Voor Kracht Om de hobbels in het leven te trotseren met liefde

423.
Veur mien 2 bebies + A. bébé veur altied in mien hart [♥]
424.
Liefste mama Rust zacht Hou van je [♥ XXX]
425.
Voor kracht, liefde en wijsheid voor mijn lieve mama
426.
Mam mis je bijna 1 jaar Love ya [♥] 4-ever M.
427.
Alle goeds voor de geboorte van de zoon R. Oma
428.
Lieve God, Heilige Maria Geef ons allemaal weer vrede en geef iedereen heel veel liefde, licht en kracht toe. E.
429.
Snel herstellen liefste mama [♥] X.
430.
Heel veel Sterkte en Kracht voor iedereen A. S.
431.
[†] zoals beloofd, wat er ook moet gaan gebeuren qua onderzoeken en behandelingen, ik ga ervoor! Tevens bedankt voor de serumoogdruppels
432.
Laat de KNO-arts a.u.b. de zwelling goed onderzoeken en behandelen. Ik ga ervoor wat er ook gedaan moet worden!
433.
Health & Peace on Earth!
434.
With our Thoughts we Create our World
435.
Opa ik ga je missen [XXX] M.
436.
Lieve D.! Heel veel sterkte liefs! Ik hoop dat je gauw opknapt.
437.
Lieve opa, we houden van u! Liefs B. + N.
438.
[zonnetje] Veel kracht en sterkte voor iedereen [♥]

439.
Goede reis voor pap en de kleinkinderen
440.
Voor mijn lieve dochter [♥♥] X. Hou van jou veel liefs Mama R.
441.
Happy birthday 2 our son N. 5-5-18
442.
Voor onze dochter M. In liefde geluk gezondheid
443.
Ik hou van jou
- 444
Love U 4-ever [☺] Lieve mama wij houden zielsveel van jou, wij bidden jou een wonderbaarlijke genezing Liefs E. N. N. V. B. [XXX XXX]
445.
Lieve Papa zo vaak gestreden, zo vaak gewonnen, maar dit keer niet meer. Bedankt dat je mij hebt leren vechten en mijn kracht vinden in mijzelf. Ik ga je missen pappie Love you [XXX]
446.
Lieve kanjer, tot de maan en weer terug liefs Papa & Mama
447.
Lieve R. Goede reis en bedankt voor al je goede zorgen Love you M.
448.
Papa ik hou van je en ik ga je missen [XX] M.
449.
Lieve D., word snel beter lieverd. Samen kunnen wij dit! [-XXX-] papa, mama, G.
450.
Lieve pa [♥] neem je rust & weet dat de tijd daar is. Wij zullen altijd aan je blijven denken [♥] [X] je kleindochter en achterkleinkinderen [♥] we love you
451.
Lief universum, liefste tweelingziel, ik hou onvoorwaardelijk van mij en zodoende ook onvoorwaardelijk van jou liefst G.-C. Vergeef me. Vergeef jou. Vergeef jezelf ik denk aan je
452.
Op de gezondheid van S. [♥] Onze lieve zoon nog zo klein maar heel sterk!
453.
Maria Help K. mij
454.
Help aub alle mensen alleen samen met u God lukt ons dat [XXX]

455.
Hé lieve meid je bent een kanjer! Ik denk aan jullie R.
456.
Bedankt dr. Visser voor de genezing van mijn oog I. Dank u God [♥]
457.
Goed bezig harde werkers
458.
Zet hem op D. je bent onze kanjer Opa en oma [XXXX]
459.
Opa veel sterkte ge kunt het vecht ervoor T. [♥]
460.
Ik stuur jullie 1000 liefjes
461.
Lieve papa, Wij duimen voor je & houden heel veel van je Liefs Y., R. M. & D.
462.
Heel erg bedankt voor de goede zorg die geleverd werd Trots! [XXX] ons
463.
Een goede gezondheid voor ons kleine vriendje! We verheugen ons op jouw! [XX]
464.
Lieve moeder Maria bedankt Ontferm over mij Moeder Maria
465.
Ik hou van je mams De allerliefste Kus Juul
466.
Buitenlandse tekst
467.
Onze lieve D. "Een goede generatie"
468.
Voor m'n kleine S. Geef hem kracht zodat hij bij ons blijft Lieve Maria en God
469.
M. + J. Geef ons sterkte om dit kruis te dragen!!
470.
J. heel veel kracht en sterkte.
471.
Lieve man, bedankt en een goede reis! Poen
472.
Ik vertrouw op U Moeder Maria

473.

Ik ga je missen hou van jou [XXX]

474.

M. W. [♥] Pap Mama D. E.

475.

Voor onze zoon In stille gedachten... Love you [XXX] Maria [XX]

476.

Donderdag 16-4-2020 [zonnetje ♥♥] Lieve mama E. rust zacht U heeft gevochten, maar de Heer heeft u tot zich genomen Het is goed zo ♥♥ E. [onleesbaar woord] en kids

477.

Lieve opa en B. Vandaag is het mamadag vier feest eet veel gebakjes daarboven en wij vieren het hier beneden met oma dikke, dikke dikke poen Mama

478.

M., dit babytje is voor jou! Je broer L. [tekening van een baby erbij]

479.

Almachtige God genees mijn man van deze vreselijke ziekte Ik dank u Heer

480.

Snel weer beter worden en weer thuis zijn [♥]

481.

Lieve A. we houden allemaal heel veel van je [♥] en dikke kus en knuffel J.